

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

**ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ІМЕНІ ВАЛЕНТИНИ ВОЛОШИНОЇ**

КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**на тему: ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
ДИДАКТИЧНИХ ІГОР**

Здобувачки 2 курсу МВД групи
Освітньої програми Дошкільна освіта.
Логопедія

Спеціальності 012 Дошкільна освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістр
Скугорової Сніжани Едуардівни

Науковий керівник:
Колеснік Катерина Анатоліївна,
докторка філософії, доцентка
кафедри дошкільної освіти

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова Екзаменаційної комісії

_____
(підпис)

_____
(ініціали, прізвище)

Члени комісії

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження.....	10
1.2. Завдання й зміст розвитку словника дітей старшого дошкільного віку.....	23
1.3. Сучасний стан розвитку словника старших дошкільників (за результатами констатувального етапу експерименту).....	39
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР.....	53
2.1. Педагогічні умови розвитку словника дітей старшого дошкільного віку.....	53
2.2. Використання дидактичних ігор у системі розвитку словника дітей старшого дошкільного віку (за результатами формувального етапу експерименту).....	65
2.3. Динаміка розвитку словника дітей старшого дошкільного віку (за результатами контрольного етапу експерименту).....	76
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Одним із ключових завдань сучасної дошкільної освіти є забезпечення сприятливих умов для розвитку мовленнєвих здібностей кожної дитини, формування її як активного та ініціативного мовця, здатного вільно, точно та творчо застосовувати мову в різних ситуаціях спілкування. Також важливим є вдосконалення та пошук педагогічних методів для гармонійного розвитку мовленнєвої компетентності старших дошкільників, а також їхньої культури мовлення й спілкування.

Питання лексичного розвитку дітей дошкільного віку посідає важливе місце серед актуальних завдань сучасної дошкільної лінгводидактики. Оскільки слово є основною мовною одиницею, яка позначає предмети, дії та ознаки, робота над збагаченням словника є ключовим напрямом у системі мовленнєвого розвитку. Оволодіння лексичними засобами мови сприяє формуванню зв'язного мовлення, розумовому зростанню дитини та її підготовці до шкільного навчання.

Це підтверджується державними нормативними документами, зокрема: Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ухваленим Верховною Радою України 25 квітня 2019 року, а також законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та «Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні».

Мовленнєвий розвиток дитини є ключовим засобом її взаємодії з навколишнім світом, що забезпечує встановлення соціальних зв'язків і активну участь у процесі соціалізації.

Проте сучасна практика свідчить, що активне впровадження комп'ютерних технологій, телебачення та інших цифрових засобів, які стали доступними дітям дошкільного віку як у сімейному середовищі, так і в закладах дошкільної освіти, значно обмежує живе, безпосереднє спілкування між дітьми. Унаслідок цього, хоча й активізується пізнавальна сфера, мовленнєвий розвиток зазнає уповільнення.

У такій ситуації перед педагогами постає важливе завдання – забезпечити своєчасне, системне й якісне мовленнєве виховання дошкільників, адже саме сформоване мовлення є необхідною умовою гармонійного та повноцінного розвитку дитини, її готовності до подальшого навчання і життя в соціумі.

Основним аспектом низки досліджень (А. Богуш, Н. Гавриш, А. Іваненко, Н. Луцан та ін.) стало вивчення особливостей засвоєння семантики слів, уточнення й розширення їх значень у певному контексті, використання тематичного принципу введення лексики та асоціативного поєднання слів.

У працях мовознавців розглянута проблема врахування особливостей вираження різних видів виразності в мовленні (А. Богуш, Г. Коваль та ін.); психологи досліджували взаємозв'язок між значенням і смислом слова (Г. Костюк, Р. Павелків та ін.); психолінгвісти присвятили свої роботи усвідомленню дітьми мовної реальності та організації мовленнєвої діяльності (О. Горошко, Л. Калмикова та ін.); педагоги вивчали шляхи збагачення словника дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Луцан та ін.), формування словникового багатства мови в дошкільників (А. Богуш, Н. Гавриш та ін.) та лексичну роботу з текстами художніх творів (Н. Гавриш, Н. Кирста та ін.).

Науковиці А. Богуш, Н. Гавриш акцентують увагу на важливості словникової роботи як складової мовленнєвого розвитку дошкільників. Формування словника в дітей – це тривалий і безперервний процес, спрямований на його кількісне та якісне збагачення, що передбачає глибше розуміння значень і відтінків слів та словосполучень. Під час опрацювання слів діти не лише засвоюють їхнє семантичне значення, але й навчаються створювати словосполучення, будувати речення та зв'язні тексти, а також свідомо обирати мовленнєві засоби, що найкраще передають задум і роблять висловлювання змістовним, образним та виразним [7].

Дослідниками (А. Богуш, Н. Гавриш, І. Лапшина та ін.) доведено, що старший дошкільний вік є найбільш сензитивним періодом для збагачення,

уточнення й активізації словникового запасу. У цей час діти оволодівають правильною вимовою всіх звуків української мови та проявляють підвищений інтерес до змісту слів і їх походження. Саме в цей період вдосконалюється граматична правильність мовлення, а також формується прагнення до точного використання граматичних форм, що часто супроводжується критичним ставленням до власних висловлювань [7].

У сучасних нормативних документах, що регулюють сферу дошкільної освіти, акцентується увага на грі як провідному способі організації освітнього процесу. Дидактичні ігри являють собою спеціально створені ігрові ситуації навчального спрямування, які сприяють формуванню в дітей необхідних умінь і навичок. Завдяки грі дошкільники навчаються будувати логічні та послідовні висловлювання, опановують різні мовні засоби, збагачують словниковий запас та розвивають комунікативні вміння у взаємодії з однолітками й дорослими.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що питання розвитку словника дітей старшого дошкільного віку залишається актуальним і відіграє важливу роль у підготовці дитини до шкільного навчання. Воно охоплює широкий спектр методів і засобів збагачення словника. Водночас виявляється суперечність між широкими можливостями, які надають сучасні освітні технології, та їх недостатнім застосуванням у педагогічній практиці. Це обмежує потенціал у формуванні мовленнєвої особистості дитини та розвитку її словникового запасу. Саме ця проблема стала підґрунтям для вибору теми нашого дослідження: *«Педагогічні умови розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор»*.

Об'єкт дослідження – процес розвитку словника дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов у процесі розвитку словника старших дошкільників.

Гіпотеза дослідження: розвиток словника дітей старшого дошкільного віку буде ефективним, якщо забезпечити такі педагогічні умови: дотримання педагогічних вимог щодо організації дидактичних ігор у процесі розвитку словника старших дошкільників; інтеграція цілеспрямованої словникової роботи в різні види мовленнєвої діяльності; узаємодія закладу дошкільної освіти з родинами в роботі з розвитку словника дітей.

Мета й гіпотеза дослідження зумовили визначення таких *завдань*:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури охарактеризувати основні дефінітивні поняття дослідження та визначити завдання й зміст розвитку словника старших дошкільників.

2. Визначити сучасний стан розвитку словника дітей старшого дошкільного віку.

3. Визначити педагогічні умови розвитку словника дітей засобами дидактичних ігор.

4. Розробити систему дидактичних ігор для розвитку словника дітей старшого дошкільного віку та апробувати її на практиці.

5. Показати динаміку розвитку словника старших дошкільників (за результатами контрольного етапу експерименту).

Для досягнення мети й реалізації завдань дослідження застосовувались такі наукові *методи*: теоретичні (вивчення й аналіз наукової та методичної літератури, освітніх програм з метою визначення теоретичних засад означеної проблеми розвитку словника дітей старшого дошкільного віку); емпіричні (педагогічне спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи), діагностичні завдання на виявлення рівнів розвитку словника дітей).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що уточнено сутність понять «розвиток словника», «дидактична гра»; обґрунтовано критерії,

показники та охарактеризовано рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку; визначено педагогічні умови розвитку словника старших дошкільників засобами дидактичних ігор; запропоновано систему дидактичних ігор з метою розвитку словника дітей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання матеріалів кваліфікаційної роботи в освітньому процесі закладів дошкільної освіти студентами під час проходження педагогічної практики.

Експериментальна база дослідження: Дослідно-експериментальна робота здійснювалась протягом 2024-2025 рр. на базі КЗ «ДНЗ № 1 ВМР». В експерименті брали участь діти старшого дошкільного віку групи «Веселка» (23 дошкільників, експериментальна група) та «Дзвіночки» (21 дошкільник, контрольна група).

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи. Основні положення й висновки висвітлювались у матеріалах науково-практичних конференціях (див. додаток А):

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Нові педагогічні виміри професійного розвитку майбутніх учителів: сучасні реалії та виклики», 15 листопада 2024 р., м. Запоріжжя (*Тема: Наступність у розвитку словника дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку засобами дидактичних ігор*).

- Міжнародна (заочна) науково-практична конференція «Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти», 27-28 лютого 2025 р., Хмельницька гуманітарно-педагогічній академія (*Тема: Особливості використання дидактичних ігор у системі розвитку словника дітей старшого дошкільного віку*).

- IX Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності

дошкільної та початкової освіти», 26-27 березня 2025 р., Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (*Тема: Народна гра як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку*).

– Всеукраїнська науково-практична студентська конференція «Інновації та традиції в освіті: історичний досвід і сучасні виклики розвитку дошкільної, початкової, мистецької освіти та культури», 28 березня 2025 р. (*Тема: Інноваційні прийоми розвитку словника дітей старшого дошкільного віку*).

– VII Регіональна студентська науково-практична конференція «Українська дитяча література: здобутки й тенденції розвитку», 2 квітня 2025 р., Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (*Тема: Усна народна творчість як метод розвитку словника дітей старшого дошкільного віку*).

– XI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти», 9-10 квітня 2025 р., Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (*Тема: Особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку в різних видах мовленнєвої діяльності*).

– Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Дошкільна і спеціальна освіта в умовах сьогодення: тенденції, ідеї, можливості», 29 травня 2025 р., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (*Тема: Педагогічні аспекти розвитку словника дітей старшого дошкільного віку*).

Основні результати дослідження висвітлено в **2 статтях**:

1. Скугорова С., Форманюк І. Народна гра як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції* (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 26-27 березня 2025 р.) / за ред. Т.М.Кривошеї; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і

початкової освіти імені Валентини Волошиної. Вінниця, 2025. Вип. 14. С. 105-109.

2. Скугорова С. Роль дитячої книжки у формуванні ціннісних орієнтацій у дитини старшого дошкільного віку. *Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку: Збірник статей*. Упор. Лапшина І.М., Віннічук А.П. Вип. 7. Вінниця: ВДПУ, 2025. С. 71-75.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел (74 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 130 сторінок. Основний зміст викладено на 100 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Дефінітивний аналіз базових понять дослідження

Науковцями доведено, що від кількості та якості слів, якими володіє дитина, залежить ефективність вираження її думок, почуттів, намірів та бажань. Рівень розвитку здатності дитини використовувати слова в мовленні визначає її комунікативно-мовленнєву компетентність і можливості як учасника спілкування та практичної діяльності. Недостатній розвиток лексичних навичок або їхня відсутність є особливо небезпечним на дошкільному етапі, адже це призводить до відставання в розвитку мовлення та мислення, зниження пізнавальних потреб, що сповільнює розвиток здатності до навчання.

Опанування української мови починається з раннього дитинства в сім'ї, серед близьких і рідних дитині людей, а вдосконалення її триває у закладах дошкільної освіти, загальноосвітній школі і впродовж усього життя.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що мовленнєва компетентність – це здатність дитини продукувати свої звернення, думки, враження тощо в будь-яких формах мовленнєвого висловлювання за допомогою вербальних і невербальних засобів [2, с. 18].

Мовленнєва компетентність об'єднує фонетичний, лексичний, граматичний, діалогічний, монологічний складники та засвідчує їх взаємозалежність і взаємозумовленість.

Лексична складова – наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, здатність до адекватного використання лексем, доречне вживання образних висловів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів [2, с. 18].

Мова є засобом спілкування між людьми та формою людського мислення. Відрізняють зовнішню та внутрішню мову. Зовнішня мова стає

основою для розвитку внутрішньої мови (мова як «думання»), що дає можливість людині мислити, опираючись на мовний матеріал. Словниковий запас і граматична правильність мовлення постійно розвиваються й удосконалюються не тільки в дошкільному віці, а й протягом навчання в школі.

Мова складається зі слів, без яких вона не існувала б. Слово є основним будівельним елементом мови. Кожне слово має своє значення, з поєднання слів утворюються словосполучення та речення, через які людина передає свої думки іншим. Чим більше слів засвоює людина, тим легше їй спілкуватися, і тим багатшою стає її мова.

Лексикологія (від грецьк. *lexikos* – словесний, словниковий і *logos* – учення) – розділ мовознавства, що вивчає лексику (словниковий склад мови), лексеми як визначальні структурно-семантичні одиниці мови, їх функціональні можливості, висвітлює процес формування словникового складу в соціально-історичному, національному контексті [43, с. 550].

В енциклопедії сучасної України зазначено, що «лексика (від грец. *λεξιχός* – словесний, словниковий) – сукупність слів, словниковий склад мови в цілому або її діалекту, а також певної сфери спілкування, стилю мови (побутова, розмовна, професійна, ділова, жаргонна тощо), творів письменника або певного твору» [43].

Безпосередньо реагуючи на зміни в реальному житті, лексика постійно поповнюється словами, що позначають нові предмети, явища, процеси та поняття в духовній сфері, водночас звільняючись від назв застарілих реалій та понять.

У сучасній методиці словникова робота розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність, що сприяє ефективному засвоєнню словникового складу української мови. Ю. Руденко під розвитком словника розуміє тривалий процес накопичення слів, засвоєння їх соціально закріплених значень і формування вміння використовувати їх у конкретних умовах спілкування [52, с. 17].

Словникова робота – це систематичне розширення активного словника дітей за рахунок нових або складних для них слів. Розширення словникового запасу дошкільників відбувається одночасно з їх ознайомленням з навколишнім світом і формуванням правильного ставлення до природи.

Словниковий склад мови – це не просто набір слів, а система, в якій слова взаємодіють і мають певні зв'язки між собою. Вони відрізняються за частотою та сферою використання. Слова тісно пов'язані з реальністю поза мовою, позначаючи її складові частини й швидко реагуючи на зміни, відображаючи соціально-історичний досвід мовців. Саме тому лексична система є найдинамічнішою частиною мови: постійно з'являються нові слова, нові значення в існуючих, а деякі слова стають рідкісними, застарілими або зовсім забуваються, зберігаючись лише в писемних джерелах. Мова поєднує минулі покоління з сучасними, передаючи історичний досвід через лексику.

Словниковий запас – це набір слів, яким володіє людина в знайомій їй мові. Словниковий запас, як правило, росте та розвивається з віком, і слугує як практичний і фундаментальний інструмент для спілкування та здобування знань [7].

Словниковий запас дитини раннього та дошкільного віку може бути активним і пасивним. Активний словник – це слова, які дитина використовує щодня в повсякденному житті. Пасивний словник – це слова, значення яких дитина розуміє, але часто їх не вживає. Пасивний словник завжди більший активного.

Активний словник дитини старшого дошкільного віку вже наближається до словника дорослої людини. Дитина вільно використовує всі частини мови, правильно називає предмети, їх ознаки та властивості. Проте в мові старших дошкільників ще зустрічаються неточні вживання слів. Діти можуть змішувати схожі за значенням слова (шити, пришити, вишити, зшити) і не завжди розуміють переносне значення слів.

Важливу роль у розвитку словника дошкільника відіграє психофізичне здоров'я дитини – стан її вищої нервової діяльності, вищих психічних процесів (увага, пам'ять, уява, мислення), а також фізичний стан.

Особливості розвитку дитячого словника детально вивчені у фізіології, психології та психолінгвістиці. У розвитку словника дітей дошкільного віку виокремлюють дві основні сторони: кількісне збільшення словникового запасу та його якісний розвиток, тобто оволодіння значеннями слів.

Тому роль слова як основної одиниці мови та мовлення, його значення в пізнавальному й психічному розвитку дитини визначають важливість словникової роботи в загальній системі розвитку мовлення дітей у закладі дошкільної освіти. Слово завжди є органічною єдністю звучання та значення. Звук або комбінація звуків стають словом лише тоді, коли виражають певний зміст.

Слово є базовою одиницею мовлення, яка забезпечує передачу інформації та взаємодію між людьми. Воно має низку характеристик, що визначають його роль у мовленні та функціонування в мовленні: *граматична форма* (слово має граматичну структуру, яка визначає його функцію у реченні. Це може бути форма роду, числа, відмінка, часу тощо, залежно від типу слова (іменник, дієслово, прикметник тощо). Граматична форма забезпечує узгодженість між словами в реченні, створюючи зв'язний текст); *фонетична оболонка* (слово виражається через певну звукову форму, яка дозволяє його розпізнати на слух або в письмовому вигляді. Фонетична оболонка включає набір звуків, які утворюють його звуковий образ, може змінюватися залежно від акцентуації, інтонації чи контексту); *сміслові значення* (кожне слово має своє лексичне значення, яке дозволяє позначати об'єкти, явища, дії або поняття. Сміслові значення може бути прямим або переносним, що збагачує виразність мовлення й робить його гнучким для різних ситуацій); *здатність слова сполучатися з іншими словами* (слова можуть взаємодіяти з іншими словами в реченні, утворюючи словосполучення та синтаксичні конструкції. Це дозволяє створювати

висловлювання різної складності й точно передавати думки. Здатність до сполучення залежить від граматичних і семантичних особливостей слова) (див. рис.1.1).

*Рис. 1.1. Характеристики слова як одиниці мовлення
(за В. Бенерою, Н. Маліновської)*

Таким чином, слово є ключовою одиницею мовлення, яка поєднує граматичну правильність, звукову виразність, смислову наповненість і функціональну сполучуваність, забезпечуючи ефективність комунікації та різноманіття мовлення.

Сучасна дошкільна лінгводидактика визначає кілька основних принципів роботи зі словником на етапі дошкільного дитинства (див. рис.1.2).

*Рис.1.2. Принципи словникової роботи
(за А. Богуш і Н. Гавриш)*

Принцип взаємозв'язку слова й попереднього уявлення уточнюється через принцип використання наочності як основи для організації пізнавальної та мовленнєвої активності. Завдяки наочності дитина здатна без значних зусиль запам'ятовувати до 20 слів. На думку науковців, без наочного матеріалу можливості дитини зменшуються в чотири рази.

Принцип єдності розвитку словникового запасу з розвитком сприймання та мислення передбачає взаємозв'язок між словами та явищами реального світу. Цей принцип реалізується лише за умови, що пізнання навколишнього світу є активним і діяльнісним. Водночас словникова робота поступово ставатиме складнішою відповідно до зростаючих можливостей дітей у пізнанні світу та розвитку їхнього розумового потенціалу.

Принцип національної спрямованості засвоєння слів передбачає ознайомлення дітей з національними символами, атрибутами культури, такими як вишиванка, узвар, горнятко, а також з традиційними українськими іграшками, посудом та іншими елементами побуту. Цей принцип сприяє збагаченню словникового запасу дітей традиційною українською лексикою,

формує в них почуття гордості за свою культуру, ідентичність та належність до українського народу. Важливо, щоб ці слова набували реального змісту через наочні приклади, що дозволяє дітям не тільки запам'ятовувати нові слова, а й активно використовувати їх у повсякденному житті.

Наступний принцип полягає в необхідності *забезпечення взаємозв'язку всіх завдань словникової роботи* на кожному занятті та здійснення активної лексичної роботи під час виконання усіх розділів програми як на заняттях, так і під час режимних моментів. Помилково вважати, що завдання лексичного розвитку можна виконувати лише на заняттях з розвитку мовлення. Лексичній роботі потрібно приділяти увагу і в повсякденному житті дітей. Лише за таких умов можна реалізувати всі попередні принципи й забезпечити належний лексичний та мовленнєвий розвиток дітей.

Ці принципи спрямовані на створення умов, за яких дошкільники не лише накопичують словниковий запас, а й активно використовують його в різних видах мовленнєвої діяльності, розвиваючи свої комунікативні та когнітивні здібності.

Отже, розвиток словника дошкільника є важливим аспектом формування його мовленнєвих навичок. У цей період дитина активно взаємодіє з навколишнім світом, що сприяє збагаченню її словникового запасу. Дошкільник не лише засвоює нові слова, але й починає правильно використовувати їх для вираження своїх думок, почуттів та спостережень. Особливо важливою є робота з активним і пасивним словниками, де в першому відбувається безпосереднє вживання слів, а в другому – розуміння їх значення. Цей процес сприяє розвитку зв'язного мовлення, вдосконаленню здатності до комунікації та креативного самовираження. Тому розвиток словника дошкільника потребує систематичної роботи з мовними засобами, включаючи вправи на правильне вживання слів, розширення лексичного запасу та ознайомлення з новими поняттями, що мають значення для дитини.

Гра займає важливе місце в системі засобів розвитку словника дошкільників, оскільки вона є основною формою спілкування між дорослим

та дитиною. Через гру дитина активно освоює нові слова, засвоює їх значення і вчиться використовувати їх у різних контекстах. Гра створює природне середовище для мовного розвитку, де дитина не лише розширює словниковий запас, але й удосконалює свої комунікативні навички, вчиться висловлювати думки, ставити питання та розв'язувати проблеми за допомогою мови.

Гра є однією з форм навчання, під час якої діти здобувають нові знання, покращують свої вміння та навички, які згодом стануть корисними в повсякденному житті.

Психологи (Р. Павлків, В. Шапар) трактують гру як діяльність, яка відображає реальність через її активне перетворення. У процесі гри діти здійснюють конкретні дії, які стимулюють їхню мовленнєву активність та одночасно сприяють розвитку самої гри. Гра є перехідним етапом, що з'єднує залежність мовлення від предметів та дій з його свободою [60].

Гра позитивно впливає на розвиток психічних процесів, нових форм розумової діяльності, а також на засвоєння нових знань і навичок у дошкільників, оскільки в її процесі відбувається поступове і ненав'язливе відпрацювання розумових дій.

Гра – це своєрідна пізнавальна діяльність дитини соціально-культурного характеру, яка дозволяє їй привласнювати соціально-культурний досвід рідного народу й людства [48, с. 17]. Гра виконує ряд функцій: збагачення емоційно-чуттєвої сфери, дидактична, мотиваційна, коригуюча, креативна, діагностична, розвивальна, виховна.

Гра – це активна форма пізнання навколишньої дійсності [48, с. 26]. Різноманітність її форм уводить дитину в світ реальних життєвих явищ. Дитина вчиться розпізнавати якості та властивості предметів, їх призначення та способи використання, засвоює взаємозв'язки та відносини між людьми, правила і норми поведінки, а також пізнає себе, свої можливості та здібності.

Дослідження цієї проблеми показують, що роль гри в пізнанні світу відрізняється від ролі праці та навчання. У грі відбувається практичне, дійове

освоєння раніше здобутих знань. Інтерес дитини до гри з часом зменшується в міру засвоєння знань і навичок, що її складають, тому вона розвивається, з'являються нові сюжети та ролі.

Гра – це інтегрована система впливів, спрямована на формування в дитини потреби в знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, а також на формування більш досконалих пізнавальних навичок і вмінь [48, с. 210].

Під час гри діти отримують можливість діяти, а ці дії сприяють розвитку мовленнєвої активності дошкільника та одночасно спрямовують розвиток самої гри. Гра є перехідною ланкою між повною залежністю мовлення від предметів і дій та свободою вираження думок. Дослідження показали, що здатність дитини використовувати мовленнєві висловлювання в ігрових ситуаціях позитивно впливає на емоційну сферу її життєдіяльності та активно стимулює мовлення. У процесі гри дитина, не помічаючи освітнього процесу, легко запам'ятовує нові слова та описує свої дії, що сприяє кращому засвоєнню мовлення.

Дидактичні ігри підвищують ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють їхню освітню діяльність та додають елемент цікавості. Вони використовуються в навчанні та вихованні дітей усіх вікових груп для актуалізації їхнього досвіду, повторення, уточнення та закріплення набутих знань і уявлень про природні явища, працю та побут людини. Такі ігри також використовуються після спостережень, екскурсій, бесід та інших занять. Вони часто є основним засобом навчання і виховання, через які вихователь допомагає дитині правильно сприймати об'єкти та явища навколишнього світу.

На думку Т. Поніманської, дидактична гра – це гра, яка орієнтована на формування у дитини потреби в знаннях, стимулювання активного інтересу до нових джерел знань, а також на удосконалення пізнавальних умінь і навичок [51].

У дидактичній грі, як формі навчання, взаємодіють навчальна (пізнавальна) та ігрова (цікава) сторони. Вихователь одночасно навчає дітей і активно бере участь у їхній грі, а діти, граючи, набувають нових знань і навичок.

Структура дидактичної гри має визначені складові, які об'єктивно взаємопов'язані і, найголовніше, опосередковано визначають поведінку учасників гри (див. рис.1.3). Саме ці структурні компоненти гри поєднують пізнавальний і виховний зміст у привабливому для дітей ігровому завданні.

Рис.1.3. Структурні компоненти дидактичної гри

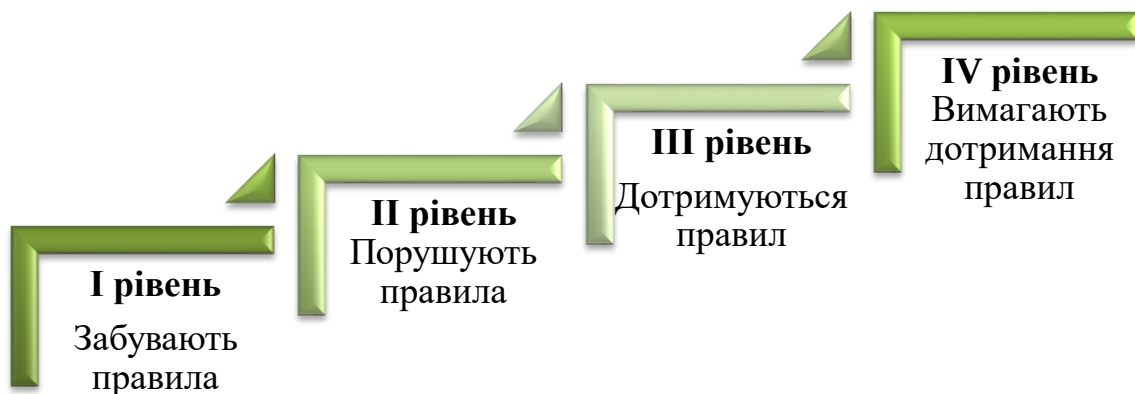
Мета до дидактичної гри є важливим етапом планування, оскільки чітко визначає, яку саме навичку або знання дитина повинна засвоїти під час гри. Мета дозволяє педагогу зосередити увагу на конкретному освітньому завданні, допомагаючи ефективно організувати процес і забезпечити досягнення бажаного результату. Вона служить орієнтиром для вибору ігрових методів, матеріалів та форм діяльності, що сприяють розвитку конкретних умінь у дітей. Завдяки чітко сформульованій меті, педагог може коригувати хід гри, вчасно коригувати дії учасників та оцінювати результативність навчання. Мета також сприяє мотивації дітей, надаючи їм зрозуміле розуміння того, чому вони беруть участь у грі та яку задачу мають вирішити.

Для виконання цікавого ігрового завдання дитина використовує інтелектуальні або фізичні дії, в яких закладений певний зміст, тим самим

освоюючи його. З кожним виконанням ігрових дій вона все глибше пізнає та практично застосовує цей зміст.

Ігрові правила мають виховний характер, адже вони вказують дитині, як правильно діяти для успішного виконання завдання та як поводитися в різних ситуаціях. Вони створюють рівні умови для всіх гравців. Однак кожна дитина є індивідуальністю і має свій рівень розвитку, тому хтось грає швидше і краще, а хтось – повільніше або взагалі не досягає успіху. Отже, встановлення ігрових завдань і правил сприяє розвитку певних взаємодій між дітьми.

Найбільш складним і суперечливим є процес опанування дітьми правил гри. Правила слугують умовами виконання ігрового завдання й водночас у захопливій формі вводять у гру норми спілкування та взаємодії між людьми. На рис.1.4 показано динаміку дотримання дітьми правил гри.

Рис. 1.4. Динаміка дотримання правил гри

На початку гри дітей в основному цікавить завдання, яке вони мають виконати, і вони прагнуть досягти успіху в його виконанні. Тому на першому етапі правила гри відходять на другий план. Таким чином, на початковому етапі засвоєння правил діти можуть їх забути. Проте дорослий постійно нагадує, що всі повинні дотримуватись правил, і діти надалі пам'ятають про це.

На другому етапі гравці починають сприймати встановлені правила як реальні перешкоди, які заважають їм швидко та успішно досягти перемоги. Тому деякі з них свідомо ігнорують правила, що дає їм перевагу в умовах виконання завдання порівняно з іншими гравцями. Очевидні порушення правил засуджують як дорослі, так і партнери по грі. Крім того, виграш, отриманий нечесно, не враховується.

Це змушує дітей на третьому етапі, зрештою, почати дотримуватись правил і прагнути до перемоги, докладаючи інтелектуальних або фізичних зусиль. Тепер вони гордяться чесно здобутим виграшем.

На четвертому етапі дитина вже не лише сама дотримується правил гри, а й ставить таку вимогу до інших учасників. Вона контролює їх дотримання правил і не дозволяє порушень. Тобто діти стають поборниками загальних норм поведінки, які забезпечують справедливі стосунки між ними.

Результатом дидактичної гри є її завершення. Для вихователя результатом гри є рівень засвоєння знань дітьми, їхній успіх у розумовій діяльності та встановлення гармонійних взаємин. Також важливим результатом є розвиток у дітей вміння працювати в команді, взаємодіяти з іншими учасниками гри, вирішувати конфлікти, якщо такі виникають. Крім того, через гру можна оцінити рівень самостійності дитини, її здатність до критичного мислення та творчих підходів у вирішенні завдань.

Для проведення цікавої гри потрібний якісний ігровий матеріал, який має бути не лише доступним, але й відповідати віковим особливостям дітей. Матеріал повинен бути різноманітним, сприяти розвитку уяви, логічного мислення та комунікаційних навичок. Це можуть бути як традиційні іграшки, так і спеціально розроблені дидактичні матеріали, такі як картки, пазли, набори для конструювання, книги, ігрові таблиці чи мультимедійні ресурси. Важливо, щоб ігровий матеріал був безпечним для дітей, естетично приємним та сприяв розвитку конкретних навичок, необхідних для вирішення завдань, поставлених у грі.

Для педагога важливо залучити дитину до гри, адже її зацікавленість може залежати від підтримки або відсутності підтримки з боку інших дітей, які беруть участь або знаходяться поруч. Завдання гри треба пояснити так, щоб дитина зацікавилась і прагнула виконати його. Однолітки можуть як підтримати, так і не підтримати гру. Важливо також пробудити інтерес до ігрових дій, щоб дитина була більш активною. Інші діти можуть спостерігати за діями або коригувати їх (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Алгоритм дій дорослих і дітей

Педагог (дорослий)	Дитина
Зацікавлює грою	Зацікавлюється грою
Зацікавлює ігровим завданням	Хоче виконувати ігрове завдання
Пояснює (показує) ігрові дії	Наслідуює ігрові завдання
Подає правила (умови) гри	Приймає (не приймає, порушує) правила гри
Спостерігає гру дитини	Успішно виконує ігрові завдання

Дорослий повинен чітко й зрозуміло пояснити правила гри, щоб у дитини виникла реальна мотивація їх дотримуватись. Учасники гри хочуть виконати завдання, а інші радіють успіхам однолітків або залишаються байдужими до них. Таким чином, окрім дорослих, на деяких гравців впливають також інші діти.

Отже, дидактичні ігри стимулюють загальний особистісний розвиток дошкільників. Поєднання навчального змісту з ігровим задумом і діями вимагає від вихователя високої майстерності в педагогічному керівництві ними. Важливо, щоб вихователь не лише правильно організував гру, але й умів підтримати інтерес дітей, заохотити їх до активної участі, забезпечити умови для розвитку їх творчих і інтелектуальних здібностей. Педагогічна майстерність включає в себе вміння адаптувати ігрові завдання до вікових та

індивідуальних особливостей дітей, правильно оцінювати результати гри й коригувати процес навчання в реальному часі.

1.2. Завдання й зміст розвитку словника дітей старшого дошкільного віку

Одним із ключових завдань мовленнєвого розвитку дошкільника є робота зі словниковим запасом. Формування дитячого словника – це тривалий і складний процес, що включає кількісне збільшення слів, засвоєння їх соціально закріплених значень і вміння вживати їх доречно в різних ситуаціях спілкування. Під час роботи над словом діти не лише освоюють його лексичне та граматичне значення, а й вчаться складати словосполучення, речення, зв'язний текст. Старші дошкільники повинні вміти свідомо обирати з лексичного запасу ті мовні засоби, які найточніше передаватимуть задум мовця й робитимуть висловлювання не тільки граматично правильним, а й виразним. Слово є основою змісту спілкування. Усне чи писемне мовлення можливе лише за умови наявності достатнього словникового запасу.

Завдання та зміст словникової роботи в закладі дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти, освітніми програмами для дітей від 2 до 7 років.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці визначають наступні ключові завдання словникової роботи в закладі дошкільної освіти:

1. Збагачення кількісного складу лексики: включає освоєння нових, раніше невідомих слів, а також розширення словникового запасу за рахунок вивчення додаткових значень багатозначних слів, які вже знайомі дітям.

2. Якісне засвоєння лексики: передбачає більш глибоке розуміння значень слів і їхніх відтінків, а також оволодіння узагальненнями, які вони виражають. Особливу увагу приділяють уточненню значень слів через протиставлення антонімів і порівняння синонімів, що сприяє розвитку

гнучкості словника й умінню використовувати загальноповсюдну лексику в різних мовленнєвих ситуаціях.

3. Активізація словника: використання дітьми засвоєних слів у реальних мовленнєвих ситуаціях. Слова в дитячому словнику поділяються на пасивний запас (слова, які дитина розуміє, але не використовує) і активний запас (слова, які дитина не тільки розуміє, але й активно застосовує у своєму мовленні). Для активізації нових слів важливо уточнювати їхні значення й закріплювати способи практичного використання.

4. Усунення з мовлення дітей ненормативних слів: формування в дітей мовленнєвої культури, виховання поваги до норм літературної мови та викорінення слів або виразів, які є недоречними чи невідповідними мовним нормам. Це завдання реалізується через пояснення дітям неприйнятності таких слів, показ позитивних мовленнєвих зразків, а також заохочення використання коректної, емоційно привабливої лексики в різноманітних комунікативних ситуаціях [3, с. 202].

Визначені завдання словникової роботи можна розглядати як мету розвитку словникового запасу дитини, адже процеси збагачення, уточнення та активізації лексичних одиниць відбуваються постійно й нерозривно. Вони тісно переплітаються, тому складно визначити чіткі межі між завершенням одного процесу та початком іншого. Щодо окремого слова така послідовність виглядає цілком логічною. Саме ця логіка лежить в основі роботи вихователя в закладі дошкільної освіти, коли він уводить у словниковий запас дитини нові слова. У процесі мовлення дошкільники збагачують свій лексикон новими словами, уточнюють значення вже відомих і активно використовують раніше засвоєні слова під час спілкування.

На думку науковців (А. Богущ, Н. Гавриш, І. Лапшина та ін.), збагачення словника дітей полягає не стільки в його кількісному збільшенні, скільки в якісному вдосконаленні. Це означає, що важливим є усвідомлення дитиною значення кожного слова та засвоєння сфери вживання лексичних засобів української мови. Виховання в дітей уваги до змістової частини

слова, його семантики, уточнення значень слів та збагачення зв'язків слова з іншими словами сприяє розвитку точності слововживання [7].

Завдання збагачення словникового запасу новими словами передбачає ознайомлення не лише з правильною звуковою формою слова, але й з його значенням у відповідному контексті, а також усвідомлення змісту виокремленого терміну.

Робота зі словом як структурною одиницею мови є надзвичайно важливою, адже основною властивістю слова є його семантичне значення. Слова як знакові елементи мовної системи, що позначають об'єкти реальності, вирізняються багатозначністю, полісемією та вступають у різні семантичні зв'язки (наприклад, синонімічні чи антонімічні). Розкриття цих зв'язків дітям сприяє їхньому глибшому та повноцінному засвоєнню української мови.

Засвоєння дитиною словника сприяє накопиченню та уточненню знань, формуванню понять, розвитку мислення. Недостатній лексичний запас ускладнює процес повноцінного спілкування, гальмує духовний, розумовий і емоційний розвиток. А багатий словниковий запас свідчить про добре розвинене мовлення та високий рівень інтелектуального розвитку. Оволодіння словами, що позначають емоції та почуття, сприятливо впливає на розвиток дитини, допомагаючи їй розуміти емоційний стан інших людей. Робота зі словом уточнює уявлення, поглиблює почуття та організовує соціальний досвід дошкільника. Це особливо важливо в дошкільному віці, коли формуються основи мислення, мовлення, соціальні контакти та особистість.

У процесі лексичного розвитку дітей дошкільного віку виділяють два основні аспекти: перший – це кількісне зростання словникового запасу на різних етапах дошкільного дитинства (засвоєння дитиною співвіднесеності слова з конкретними предметами, що відбувається в процесі пізнавальної діяльності та виражається через логіку предметних зв'язків і відношень), другий – оволодіння значенням слів, що відображає якісне вдосконалення

словника (засвоєнні слова як одиниці лексичної системи та його зв'язків з іншими лексичними одиницями) [9, с. 320].

Словниковий запас дошкільника зростає швидкими темпами, що робить дошкільний вік унікальним періодом у житті людини з точки зору змін у лексичному складі. Водночас розвиток словника залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів. Тому дані про кількісний склад словникового запасу дітей різного віку, наведені в літературі, можуть відрізнятися. До того ж у цьому віці спостерігаються значні індивідуальні відмінності.

На думку І. Лапшиної, на кінець старшого дошкільного віку словниковий запас дитини зростає до 4-4,5 тисяч слів, охоплюючи всі частини мови [42]. Значно частіше починають вживатися прості прикметники, прислівники та числівники. У словнику іменників переважають назви конкретних предметів, тоді як порівняльні ступені прикметників використовуються рідко. Дієслова інколи вживаються неточно щодо відтінків значення дії. Словниковий запас обмежений образними висловами, приказками та прислів'ями, а також трапляються помилки у словотворенні.

Зміст словникової роботи в закладі дошкільної освіти насамперед визначається розвитком словникового запасу, що відображає елементи культури, які дитина засвоює та опановує. Це охоплює матеріальний світ (природу та предметне середовище), соціальні взаємини та інтелектуальну сферу.

Дослідники (А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик) зазначають, що діти в першу чергу засвоюють лексику, пов'язану з побутом: назви частин іграшок, посуду, меблів, їжі тощо. У процесі пізнавального розвитку словниковий запас дітей поступово збагачується природознавчими, суспільними, емоційно-оцінними термінами, а також словами, які позначають час, простір, кількість та величину. Граматично це охоплює іменники, дієслова, прикметники, прислівники, числівники, займенники тощо.

До обов'язкового словникового запасу дошкільників входять такі основні групи:

- слова для позначення конкретних понять: назви дій, предметів, ознак, якостей;
- слова для позначення абстрактних понять: видові, родові, узагальнювальні терміни. Їх засвоєння відбувається на основі сформованих знань про конкретні поняття;
- багатозначні слова, синоніми, антоніми та смислові відтінки окремих слів і словосполучень;
- образні слова та терміни з переносним значенням [9].

Зміст лексичної роботи віку постійно ускладнюється та розширюється. Це зумовлено збагаченням словникового запасу дітей через ознайомлення з новими предметами; уведенням слів, що відображають якість, властивості та відношення, на основі глибшого пізнання предметів і явищ навколишнього світу; використанням слів, які позначають елементарні поняття, шляхом розрізнення та узагальнення предметів за їх істотними ознаками; залученням дітей до народної лексики через знайомство з фольклорними та літературними творами; опануванням образної лексики української мови.

У розвитку словника дошкільника спостерігається така закономірність: спочатку з'являються іменники, які використовуються в називному відмінку (як це роблять дорослі, називаючи предмети, іграшки тощо), потім починає з'являтися множина іменників та знахідний відмінок. З розширенням словника виникають перші зміни форм слів за аналогією. Далі дитина починає використовувати дієслова, вигуки та деякі прислівники, які виражають різні відношення [6].

Прикметники з'являються трохи пізніше та застосовуються в обмеженій кількості, що можна пояснити недостатньою увагою дорослих до ознайомлення дітей з якостями та властивостями предметів. Оскільки прикметники є більш абстрактною частиною мови, це теж впливає на їх

освоєння. Числівники та службові слова з'являються в мовленні дитини пізніше й засвоюються повільніше, разом із узгодженням з іменниками [6].

Зміст лексичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку охоплює такі основні напрями: реалізація номінативної функції слова (позначення різноманітних об'єктів і предметів навколишнього світу за допомогою слова), засвоєння змістової сторони слова (встановлення відповідності між словом і його змістом, роз'яснення значень слів і словосполучень).

У сучасних наукових дослідженнях та методичних напрацюваннях (А. Богуш, К. Крутій, І. Лапшина, Ю. Руденко та інші) здійснюється спроба систематизувати обов'язковий словниковий мінімум для дітей різних вікових груп за темами. Ця кропітка праця допомагає вихователям і батькам планомірно організовувати лексичну роботу. Водночас, складність полягає в неможливості охопити всі необхідні теми.

У підручнику «Дошкільна лінгводидактика» зазначено критерії добору слів, щоб допомогти вихователям самостійно складати словник:

- комунікативна доцільність включення слів до словника дитини;
- необхідність слова для розуміння змісту речень, висловлювань чи текстів, що передбачені освітньою програмою;
- частота вживання слів у мовленні дорослих, з якими контактують діти;
- значущість слова для виконання виховних завдань;
- доступність слова для дітей за лексичними, граматичними та фонетичними характеристиками, а також за рівнем узагальнення;
- урахування ступеня оволодіння дітьми певної групи українською мовою;
- важливість слова для розуміння змісту художніх творів відповідного віку;
- включення слів, які представляють різні частини мови [9, с. 326].

Робота над розвитком словника має чітко визначені завдання, які є основою планування мовленнєвої діяльності у дитячому садку. До основних завдань належать:

– *Активне збагачення лексичного запасу дітей старшого дошкільного віку* полягає в цілеспрямованому введенні в мовлення дітей нових слів, що стосуються різних сфер життя (побуту, природи, техніки, емоційного стану, соціальних явищ), та стимулюванні їх активного використання у повсякденному мовленні. Цей процес є ключовим для розвитку комунікативної компетентності, оскільки забезпечує формування мовної гнучкості, здатності точно й виразно висловлювати власні думки, почуття, спостереження.

Природознавча лексика стосується назв об'єктів і явищ живої та неживої природи: тварини, рослини, пори року, погодні умови, стихійні явища, а також властивості природних об'єктів. Ознайомлення з природознавчими термінами розвиває спостережливість, екологічну свідомість та розуміння цілісності світу природи.

Технічна лексика охоплює слова, пов'язані з сучасними досягненнями науки й техніки, зокрема назви побутової техніки (пилосос, міксер, пральна машина), транспорту (автобус, трамвай, метро), елементарних механізмів і процесів. Діти дізнаються про їх функціональне призначення, принцип дії, що сприяє розвитку пізнавальної активності та інтересу до світу техніки. Лексика емоційного стану містить слова, які допомагають дитині описати власні почуття (радість, страх, сум, здивування, гордість), пояснити внутрішній стан, розуміти емоції інших. Важливість цього напрямку полягає в розвитку емоційного інтелекту, здатності до співпереживання, уміння регулювати власний емоційний стан.

Лексика соціальних явищ охоплює слова, які описують стосунки між людьми, моральні якості (доброді, чесність, справедливість), суспільні ролі та професії (лікар, вчитель, пожежник, продавець), поняття про родину, державу, правила поведінки в суспільстві. Засвоєння цієї лексики формує в

дітей уявлення про соціальний устрій, норми співжиття та морально-етичні цінності.

– *Уточнення та розширення значень уже знайомих слів* є надзвичайно важливим напрямом у розвитку словника дітей старшого дошкільного віку. На цьому етапі педагогічної роботи акцент робиться не стільки на введенні нових лексичних одиниць, скільки на поглибленні розуміння вже наявних у словнику дитини слів, розкритті їх змістових відтінків, смислової багатозначності, вивченні словосполучуваності та контекстного використання.

Діти дошкільного віку часто мають у своєму лексиконі велику кількість слів, але не завжди повністю розуміють їх точне значення або неправильно вживають у мовленні. Тому важливо навчити дитину не лише повторювати слова, а й усвідомлено користуватися ними відповідно до ситуації, мети спілкування, змісту висловлювання.

Основні напрями роботи з уточнення значень знайомих слів включають: *поглиблення розуміння значення слова* (наприклад, слово «великий» дитина знає, але не завжди розуміє, що воно може означати і великий розмір, і велику кількість, і важливість. Через порівняння, пояснення, приклади педагог допомагає дитині осмислити всі відтінки значення; розкриття багатозначності слів. Багато слів в українській мові мають кілька значень. Наприклад, слово «ключ» може означати предмет для відкривання дверей, джерело води або навіть умовне слово в загадці. Ознайомлення з багатозначними словами розширює мовленнєві можливості дитини та стимулює логічне мислення); *уточнення словосполучуваності слів* (наприклад, слово «веселий» може поєднуватися зі словами сміх, пісня, дитина, але не з усіма іменниками. Діти навчаються добирати слова, які граматично та змістовно узгоджуються одне з одним); *зіставлення слів зі схожим значенням* (через порівняння слів-синонімів (наприклад: говорити – розмовляти – балакати) дитина вчиться розрізняти стилістичні відтінки та влучніше добирати слова відповідно до мовленнєвої ситуації); *робота над*

точністю вживання слів у контексті (педагог навчає дітей уживати слова у зв'язному мовленні: у реченнях, висловлюваннях, описах, розповідях. Важливо, щоб дитина не лише знала слово, а й розуміла, коли і як його доречно вжити); *використання художнього слова* (через ознайомлення з поезією, казками, оповіданнями діти вчаться сприймати образне вживання слів, метафори, порівняння, що збагачує не лише словник, а й мовленнєву уяву).

Зміст такої роботи має бути пов'язаний із повсякденними життєвими ситуаціями дітей: іграми, спостереженнями, малюванням, читанням, працею. Наприклад, під час розглядання овочів педагог уточнює: капуста може бути білокачанна, пекінська, кольрабі, а не просто капуста.

Отже, уточнення та розширення значень знайомих слів є основою для формування семантичної точності, граматичної правильності та виразності мовлення дошкільника, що має вагоме значення для його подальшого навчання у школі й успішної комунікації у різних сферах життя.

– *Формування вміння користуватися лексичним багатством мови відповідно до ситуації* – розвивати мовленнєву гнучкість, навчати добирати слова залежно від мети спілкування, обставин, адресата.

Основні напрями роботи в цьому напрямі включають: *навчання вибору слів залежно від мети спілкування* (дитина повинна розуміти, коли слід поставити запитання, а коли – розповісти, переконати, привітати, вибачитись, попросити допомоги. Наприклад, як сказати одне й те саме у формі прохання, команди, побажання); *урахування адресата мовлення (співрозмовника)* (діти навчаються обирати слова залежно від того, до кого звертаються – до однолітка, дорослого, вихователя, молодшої дитини. Наприклад, формулювання прохання до дорослого звучатиме інакше, ніж у розмові з товаришем); *адаптація мовлення до обставин спілкування* (дитина має навчитися будувати висловлювання залежно від місця і часу спілкування – у групі, на святі, вдома, у гостях, під час гри чи занять. Формуються навички доречного мовлення в офіційних, ігрових, творчих та побутових ситуаціях);

використання різних мовленнєвих стилів (хоча стилістичне чуття ще не сформоване повністю, дітям доступні елементи ділового, художнього та розмовного мовлення. Наприклад, у казці чи оповіданні дитина використовує образну лексику, а у відповіді на запитання – більш точну, нейтральну); *робота над емоційною виразністю мовлення* (важливо навчати дітей не тільки змістовно, а й емоційно правильно передавати свою думку, використовуючи відповідні слова, інтонацію, жести. Наприклад, замість нейтрального добре можна вжити чудово, відмінно, прекрасно – залежно від емоційного забарвлення); *ситуативне моделювання* (педагог створює уявні або реальні мовленнєві ситуації (у магазині, у гостях, у транспорті, під час гри, у лікаря), де діти вчаться підбирати відповідну лексику, змінювати форму звернення, вибудовувати діалог відповідно до умов.

– *Ознайомлення з лексичними зв'язками між словами* – розвиток вміння групувати слова за значенням, розрізняти синоніми, антоніми, омоніми. Така робота сприяє формуванню мовного чуття, розвитку логічного мислення, уміння встановлювати смислові зв'язки між об'єктами, явищами, діями та їх характеристиками. Через пізнання лексичних відношень дитина починає краще розуміти багатство й гнучкість мови, вчиться її свідомо використовувати.

Основні напрями ознайомлення з лексичними зв'язками: *групування слів за значенням (семантична класифікація)* (дітей навчають об'єднувати слова в групи за спільною темою або ознакою: предмети побуту: *стіл, стілець, шафа, ліжка*; фрукти: *яблуко, груша, банан, слива*; домашні тварини: *кіт, пес, корова, коза*; кольори: *жовтий, синій, зелений, фіолетовий*. Це формує вміння узагальнювати та класифікувати, розвиває логічне мовлення та розширює світогляд); *ознайомлення з синонімами* (синоніми – це слова, що мають подібне значення, але різне звучання. Працюючи з синонімами, діти збагачують словник синонімічними рядами: *швидкий – прудкий – моторний – жвавий*; *гарний – красивий – вродливий – привабливий*; вчаться добирати слова з точнішим або м'якшим відтінком

значення залежно від мовленнєвої ситуації; розвивають виразність мовлення, адже синоніми дають змогу уникати одноманітності в мовленні); *ознайомлення з антонімами* (антоніми – це слова з протилежним значенням. Робота з антонімами допомагає дітям краще розуміти сутність явищ через **контраст**: *день – ніч, світло – темрява, радість – сум*; опановувати логічне порівняння об'єктів, виділяти основні ознаки; формувати протиставлення у власних висловлюваннях: *маленька кімната – велика кімната*); *ознайомлення з омонімами* (омоніми – це слова, які однаково звучать або пишуться, але мають різне значення. Хоча омонімія – складне мовне явище, її окремі приклади цілком доступні дітям старшого дошкільного віку: *ключ* (для замка / джерело води); *коса* (знаряддя праці / зачіска). Ознайомлення з омонімами розвиває контекстне мислення, уважність до мовленнєвої ситуації, інтерес до гри словами, що надзвичайно важливо для мовної творчості.

– *Розвиток емоційно-оцінного словника* – важливий аспект формування повноцінного мовлення та емоційного інтелекту. Він полягає в навчанні дітей виражати власне ставлення до людей, предметів, подій, дій та явищ за допомогою слів, що мають емоційне забарвлення. Основні напрямки роботи: *ознайомлення з емоційно забарвленою лексикою* (дітей вчать розрізняти нейтральні слова й слова, що містять емоційну оцінку. Наприклад: *будинок – затишний будинок; дівчинка – гарненька дівчинка; звір – страшний звір*. Такі слова не лише називають об'єкт, а й характеризують його з точки зору почуттів і вражень дитини); *формування вміння добирати слова, які виражають оцінку* (дітей вчать висловлювати свої враження та ставлення: *Свято було чудове, веселе, цікаве! Це був злий вовк, а це – добрий заєць*); використовувати оцінні прикметники: *гарний, поганий, добрий, жахливий, веселий, нудний, цікавий, незвичайний, чудовий, лагідний, сердитий*; добирати дієслова та прислівники з емоційним відтінком: *захоплено сміялася, щиро подякував, мовчки образилась, радісно побіг*); *збагачення словника назвами почуттів і емоцій* (для розвитку емоційної свідомості дітей важливо, щоб

вони вміли називати свої емоції: *радість, сум, здивування, страх, гнів, сором, захоплення, гордість*; формувати мовні конструкції, у яких емоційний стан поєднується з причиною: *Мені радісно, бо я отримав подарунок; Мені страшно, бо на вулиці темно*. Це сприяє розвитку усвідомленого мовлення та вмінню дитини виражати себе в різних ситуаціях); *стимулювання вираження власного ставлення* (дітям пропонують висловити: своє ставлення до героїв казок, мультфільмів, прочитаних історій; думки про власні вчинки або вчинки товаришів; емоції від подій, свят, занять, прогулянок. Наприклад: *мені сподобалося, як зайчик допоміг ведмедику; було прикро, що хлопчик не поділився іграшкою*).

– *Формування словотворчих навичок* – спонування до самостійного творення слів на основі знайомих моделей, розвиток мовленнєвої інтуїції. У старшому дошкільному віці важливо не лише пояснювати дітям готові мовні одиниці, а й активізувати їхнє мовне чуття, щоб вони самостійно могли утворювати слова за зразком (*ліс – лісник, сніг – сніговик, гра – гравець*); розпізнавати закономірності побудови слів; відчувати різницю у значенні слів, утворених за різними моделями (*біг – бігун – біганина*).

Завдання педагога полягає в ознайомленні дітей з найпростішими способами словотворення (утворення зменшено-пестливих форм (*кіт – котик, хата – хатка*); утворення професій і назв осіб за родом занять (*виховує – вихователь, лікує – лікар*); творення слів із різними суфіксами (*дерево – деревце, дерево – деревинка*); перехід з однієї частини мови в іншу (*плавати – плавець; веселий – веселість*); розвивати вміння помічати схожість і відмінність слів за звучанням і значенням; стимулювати до мовної творчості (заохочувати дітей вигадувати нові слова, давати імена вигаданим персонажам, назви неіснуючим предметам тощо).

– *Розвиток граматичної структури мовлення* – навчання правильного вживання змін слів за родами, числами, відмінками, особами тощо. Граматична структура мовлення охоплює правильне узгодження слів у реченні (*прикметник + іменник, дієслово + підмет*); вживання слів у

потрібній граматичній формі (за родом, числом, відмінком, часом, особою тощо); формування правильного порядку слів у реченні; розрізнення типів речень (розповідні, питальні, окличні); використання різних частин мови в мовленні (іменників, прикметників, дієслів, числівників, займенників).

Завдання педагога полягає в навчанні дітей правильно змінювати слова (за родами (*він – вона – воно*: учитель – учителька; красивий – красива); за числом (*дерево – дерева, дитина – діти*); за відмінками (*мама – мамі – маму – мамою*); за особами та часами дієслів (*граю – граєш – грає; грав – гратиму*); формуванні вміння узгоджувати слова в словосполученнях і реченнях (великий будинок, червоні квіти, вона читає); вправлянні в побудові повних речень, які відображають зв'язки між словами; поступовому ускладненні мовлення за допомогою складнопідрядних речень, дієприкметникових зворотів (у простій, доступній формі).

Розвиток словника в дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням, що вимагає системного підходу та уваги з боку дорослих.

В освітній програмі «Стежинки у Всесвіт» в освітньому напрямі «Мовлення дитини» зазначено, що вихователі:

- активізують, уточнюють і збагачують словник дітей словами відповідно до тематики словникової роботи попереднього вікового періоду та в межах нових тем: «Взаємини між людьми», «Гостинність», «Доброзичливі сусіди», «Дорожній рух», «Машини-помічники», «Спортивні розваги», «Народні вироби», «Народні національні символи», «Українські традиції та обряди», «Державні символи»;

- продовжують збагачувати словник старших дошкільників іменниками, що означають взаємовідносини між людьми, правила поведінки людей на вулиці, правила дорожнього руху; складними словами, що означають назву машин, які полегшують працю людей; словами, що означають спортивні ігри, розваги;

- збагачують словник дітей іменниками назвами державних і народних символів, традицій, виробів, збірними іменниками, що означають сукупну множину, скорочені слова, словосполучення;
- продовжують збагачувати словник дітей старшого дошкільного віку синонімічними іменниками, словами-антонімами, узагальнювальними родовими поняттями другого порядку;
- учать дітей розуміти слова-омоніми; переносне значення слів; слова, що називають предмети, близькі за призначенням;
- збагачують словник дітей дієсловами недоконаного виду, які означають завершену дію, безособовими дієсловами, словами близького значення;
- учать доречно й точно добирати дієслова відповідно до ситуації спілкування;
- уводять у словник дітей прикметники вищого та найвищого ступенів зі словами найбільш, найменш, занадто, дуже;
- учать добирати до іменників якісні, відносні й присвійні прикметники;
- поповнюють словник дієприкметниками, формами минулого часу, незмінними предикативними формами на -но, -то, дієприслівниками, числівниками, прислівниками, прийменниками, частками [54, с. 231].

В освітній програмі для дітей від 2 до 7 років «Дитина» в освітньому напрямі «Комунікативний розвиток особистості» зазначено, що вихователі:

- продовжують поповнювати та активізувати словник дітей різними частинами мови (назвами предметів, явищ, дій, ознак (властивостей та якостей) предметів), антонімами (добрий – злий: здоровий – хворий), синонімами (радісний, веселий), багатозначними словами (хвіст, ручка), образними порівняннями (багатий, як земля; гарна, як квітка);
- ознайомлюють зі словами, котрі вимовляються однаково, але мають різне значення – омонімами (повертати голову – повертати річ, кран для миття рук – кран підйомний);

- вчать розрізняти істот, предмети та явища за характерними ознаками (магазин взуттєвий, книжковий, продуктовий, меблевий, спортивний);
- розширюють словниковий запас прикметниками й прислівниками, що характеризують зовнішні риси, поведінку людей і тварин, властивості предметів;
- вчать добирати спільно з вихователем дієслова, прикметники до іменників і навпаки, прислівники до дієслів і навпаки (настрій веселий, сумний, гарний; працювати швидко, старанно, поволі, недбало);
- стимулюють образне вживання слів (умиватися росою, сонце викотилося);
- поповнюють словник узагальнюючими словами (видовими поняттями: природа, професія, країна; родовими поняттями: кімнатні рослини, військові професії; міста України);
- ознайомлюють з деякими фразеологізмами (у рот води набрати – ні пари з усім; давати хропака – спати);
- виховують у дітей стилістичне чуття, розуміння того, де та як вживати певні слова (сміятися – реготами);
- розвивають пізнавальний інтерес дітей до незнайомих та малознайомих слів, їх тлумачення [22, с. 246].

Аналіз освітніх програм свідчить про системний і цілеспрямований підхід до розвитку словникового запасу дітей старшого дошкільного віку. У програмі передбачено різноманітність методів і форм роботи, орієнтацію на практичне застосування, інтеграцію з іншими освітніми напрямками, урахування індивідуальних особливостей дітей.

На думку Н. Горбунової, процес засвоєння дітьми словникового запасу проходить через чотири етапи:

- а) на першому етапі («занурення») створюється мовленнєве середовище, у яке дитина поступово «занурюється»;
- б) другий етап («орієнтація») характеризується початковим усвідомленням значення слів;

в) на третьому етапі («диференціація») дитина вже чітко розуміє та інтерпретує значення слів;

г) четвертий етап («активне вживання») передбачає активне використання засвоєних слів у власному мовленні [17].

Розвиток словникового запасу дітей старшого дошкільного віку в ЗДО відбувається через різноманітні види художньо-мовленнєвої діяльності (літературної, образотворчої, музичної, театральної). Зокрема, читання художніх творів та перегляд театральних вистав сприяють підвищенню емоційного настрою дітей, а обговорення змісту казок та оповідань, їх переказування та складання різних видів розповідей мотивують малюків активно використовувати й удосконалювати свій словниковий запас, збагачуючи його кількісно та якісно, а також опановувати засоби художньої виразності й навички їх застосування в різних формах дитячої діяльності [50].

Тому важливо створювати сприятливі умови, які сприятимуть «зануренню» дітей у розвивальне мовленнєве середовище, що стимулюватиме інтерес до вивчення мови, розвиток мовленнєво-творчих здібностей і забезпечить активну мовленнєву практику кожного дошкільника.

Отже, розвиток словника дітей старшого дошкільного віку – це складний і багатогранний процес, який потребує систематичної роботи з боку педагогів і батьків. Важливо забезпечити різноманітні умови для активного засвоєння нових слів, сприяти їх правильному використанню та формувати у дітей позитивне ставлення до пізнання навколишнього світу через мову. Це стане міцною основою для подальшого мовленнєвого і когнітивного розвитку дитини.

1.3. Сучасний стан розвитку словника старших дошкільників (за результатами констатувального етапу експерименту)

Розвиток словника є одним із ключових завдань мовленнєвого розвитку старших дошкільників. Збагачення активного та пасивного словника сприяє розвитку комунікативних навичок, мислення, уяви та загальної мовленнєвої культури дитини.

З метою дослідження рівнів розвитку словника старших дошкільників засобами дидактичних ігор ми провели експериментальне дослідження, яким було охоплено 23 дитини експериментальної групи «Веселка» та 21 дитина контрольної групи «Дзвіночки» Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад № 1 Вінницької міської ради».

Нами були виокремлені завдання констатувального етапу експерименту:

- підібрати діагностичний інструментарій для виявлення рівня розвитку словника дітей шостого року життя;
- охарактеризувати критерії, показники та рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку;
- провести обстеження дітей та проаналізувати отримані результати.

Для виявлення рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку нами були виділені критерії та показники (див. таблицю 1.2).

Таблиця 1.2

Критерії та показники розвитку словника дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
Мотиваційний	– інтерес до змісту слова; – ініціативність слововживання; – прагнення до словотворення і словозміни.
Когнітивно-	– точність слововживання;

змістовий	– кількість і якість слів, які вживає дитина у тематичних групах; – розуміння значення слів і вміння їх пояснити.
Експресивно-оцінний	– наявність у мовленні образних виразів, приказок, прислів'їв, експресивної лексики; – взаємооцінка правильності вживання лексики іншими; – самооцінка правильності вживання лексики.

Відповідно до визначених критеріїв, показників нами було визначено рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку. Схарактеризуємо їх.

Високий рівень: дитина демонструє стійкий інтерес до зміни слів. Дошкільники виявляють ініціативність у використанні лексики, активно займаються процесом словотворення і словозміною, а також добирають слова відповідно до ситуації. Словниковий запас дошкільників цього рівня включає десять і більше слів різних частин мови за кожною із запропонованих тем. Діти добре розуміють пряме й переносне значення слів, можуть їх пояснити та навести приклади з власного досвіду. Їхнє мовлення збагачене образними виразами, приказками, прислів'ями (не менше п'яти), експресивною лексикою; вони здатні аналізувати власне мовлення та оцінювати правильність використання слів інших.

Середній рівень: старші дошкільники проявляють інтерес до значення слів, ініціативність у використанні лексики, а також прагнення до словотворення та словозміни. Вони досить точно добирають слова у своєму мовленні, а їхній словниковий запас за кожною із запропонованих тем налічує не менше п'яти слів різних частин мови. Діти розуміють пряме значення слів і можуть його пояснити, проте тлумачення переносного значення викликає в них певні труднощі. В їхньому мовленні трапляються образні вирази, приказки, прислів'я (1–2), експресивна лексика. Вони здатні

оцінювати правильність використання слів інших, однак ще не мають сформованої навички самооцінки власного мовлення.

Низький рівень: дітям властивий нестійкий інтерес до значення слів, відсутній прояв ініціативності у використанні лексики, а також небажання до словотворення, словозміни та точного добору слів. Словниковий запас старших дошкільників за кожною із запропонованих тем містив не більше двох слів різних частин мови. Діти загалом розуміють пряме значення слів, проте не завжди можуть їх пояснити, а переносне значення залишається для них незрозумілим. У їхньому мовленні не зустрічаються образні вирази, приказки, прислів'я чи експресивна лексика. Вони не здатні оцінювати правильність вживання лексики та не використовують самооцінку власного мовлення.

Для діагностики *мотиваційного критерію* та відповідних показників ми запропонували старшим дошкільникам дидактичну гру «Скарб слів».

Мета: оцінити інтерес старших дошкільників до значення слів, зацікавленість у висловлюванні думок.

Матеріали: картки із зображенням предметів, мішечок.

Ігрове завдання: дитина витягує картку з зображенням предмета, має назвати його та описати.

Хід гри:

Дітям пропонується уявити себе шукачами скарбів, але замість золота – вони шукають «чарівні слова», які допомагають відкривати скриньки зі знаннями, емоціями та пригодами.

Оцінювання:

Високий рівень: дитина активно включається в гру, придумує власні слова, прагне висловитися, з ентузіазмом бере участь.

Середній рівень: дитина виконує завдання, але без особливої ініціативи, потрібна підтримка педагога.

Низький рівень: дитина пасивна, незацікавлена, потребує зовнішньої мотивації, не прагне до висловлювань.

Наведемо приклади відповідей старших дошкільників. *Високий рівень:*

Поведінка:

– Дитина активно включається в гру, піднімає руку, проситься відповідати.

- Висловлює свої думки вільно, емоційно, із задоволенням.
- Добирає кілька варіантів слів, іноді додає коментарі, фантазує.

Відповідь:

- Що це за предмет?
- Це парасолька.
- Яка вона?
- Велика, кольорова, яскрава, з квіточками, кругла, розкладна.
- Що з нею можна зробити?
- Розкрити, закрити, тримати, сховатися під нею, дати другу.

Коментар: дитина ініціативна, використовує розгорнуті висловлення, гра приносить задоволення.

Середній рівень:

Поведінка:

- Дитина виконує завдання, але без особливої ініціативи.
- Часто чекає запитання дорослого, не завжди відповідає одразу.
- Дає правильні, але короткі відповіді, не розгортає думку.

Приклад:

- Що це за предмет?
- Парасолька.
- Яка вона?
- Кольорова, красива.
- Що з ним можна зробити?
- Відкрити, закрити, носити.

Коментар: дитина не виявляє особливої зацікавленості, але відповідає, коли запитують. Словник обмежений, ініціативи мало.

Низький рівень:

Поведінка:

- Дитина пасивна, не проявляє бажання брати участь у грі.
- Мовчить, або відповідає однослівно після кількох спроб стимуляції.
- Часто знизує плечима, уникає погляду, говорить дуже тихо або невпевнено.

Приклад:

- Що це за предмет?
- Зонтик
- Яке вона?
- Звичайна
- Що з ним можна зробити?
- Носити

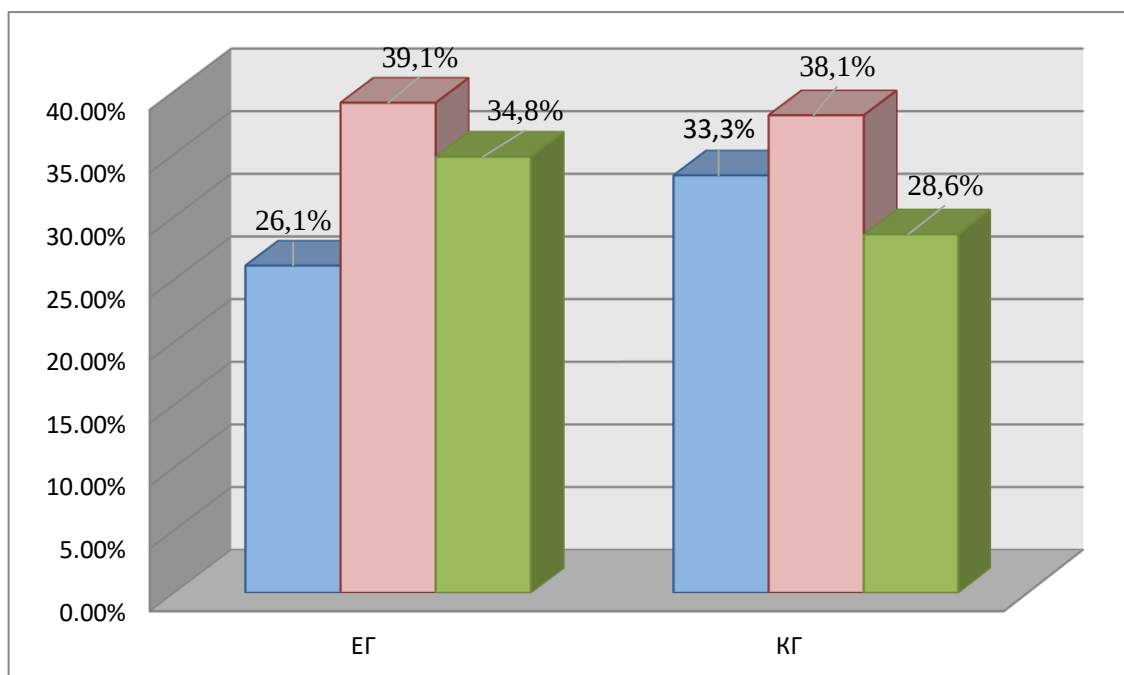
Коментар: відповіді стислі, без емоційного залучення. Помітна слабка мотивація до мовлення, відсутнє бажання фантазувати чи висловлюватися.

У результаті виконання завдання до високого рівня було віднесено 13 дітей (29,7%), до середнього рівня – 17 дітей (38,6%), до низького – 14 дітей (31,7%). Узагальнені результати виконання методики подані в *таблиці 1.3* та представлені на *рис. 1.3*.

Таблиця 1.3

**Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за
мотиваційним критерієм**

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>	<i>Загальний показник</i>
Високий	26,1% 6 д.	33,3% 7 д.	29,7% 13 д.
Середній	39,1% 9 д.	38,1% 8 д.	38,6% 17 д.
Низький	34,8% 8 д.	28,6% 6 д.	31,7% 14 д.

Рис. 1.3. Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм

Для діагностики *когнітивно-змістового критерію* та відповідних показників ми запропонували старшим дошкільникам дидактичну гру «Подорож порами року із Феєю».

Мета: визначити вміння дошкільників розуміти та пояснювати основне значення слова.

Матеріал: скринька, набір карток із зображенням чотирьох пір року (весна, літо, осінь, зима), картки з предметами, пов'язаними з кожною порою (дощ, сніг, сонце, листя та ін.).

Хід гри:

Діти, до нас завітала чарівна фея, яка має чотири сестри: Весна, Літо, Осінь і Зима. Але сталося щось дивне: сестри загубили свої чарівні скриньки з ознаками своєї пори і тепер не можуть згадати, хто з них хто! Їм дуже потрібна Ваша допомога дітей, щоб знову впізнати себе.

Фея: Дорогі діти, допоможіть кожній порі року знайти свою скриньку. Для цього вам треба розпізнати, яка пора року зображена на малюнку, і

розповісти про неї: які відбуваються зміни в природі, що роблять люди, які звуки чи запахи ви уявляєте.

Ускладнення: у скриньках є чарівні картки із різними зображеннями ожеледиця, листопад, гроза, бурулька, яскраве сонце та ін. Діти мають пояснити, що вони означають і до якої пори належать.

Оцінювання:

Високий рівень: дитина правильно називає пору року, вільно пояснює її ознаки, використовує точну лексику (навіть без малюнка), самостійно описує явища, емоційно включається.

Середній: дитина правильно називає пору, але пояснення потребують підказок, опис обмежений загальними словами (тепло, холодно).

Низький: дитина плутає назви, не може пояснити, використовує дуже обмежену лексику, відповідає коротко або мовчить.

Наведемо приклади відповідей старших дошкільників. *Високий рівень:*

Картка: осінь.

Відповідь: Це осінь. На деревах листя жовте й червоне, багато опало на землю. Часто йде дощ, небо сіре. Люди вдягають куртки. Восени збирають урожай – яблука, гарбузи. Ластівки відлітають у теплі краї. А ще восени буває листопад – це коли багато листя падає з дерев.

Коментар: Дитина самостійно, зв'язно й точно описує ознаки пори року, використовує активний словник, пояснює окремі слова, проявляє інтерес.

Середній рівень:

Картка: осінь.

Відповідь: Це осінь. Листя жовте, воно падає. Дощ іде. Люди в куртках. Діти мало гуляють.

Додаткове запитання:

- Що таке листопад?
- Це коли падає листя... ну, багато.

Коментар: Дитина знає основні ознаки, але висловлює думки коротко, іноді невпевнено. Пояснення слів обмежені, потребує підтримки дорослого.

Низький рівень:

Картка: осінь.

Відповідь: Не знаю... може, літо. Осінь.

Додаткове запитання:

- Що відбувається восени?
- Холодно. Може йти дощ.
- Що таке листопад?
- Не знаю.

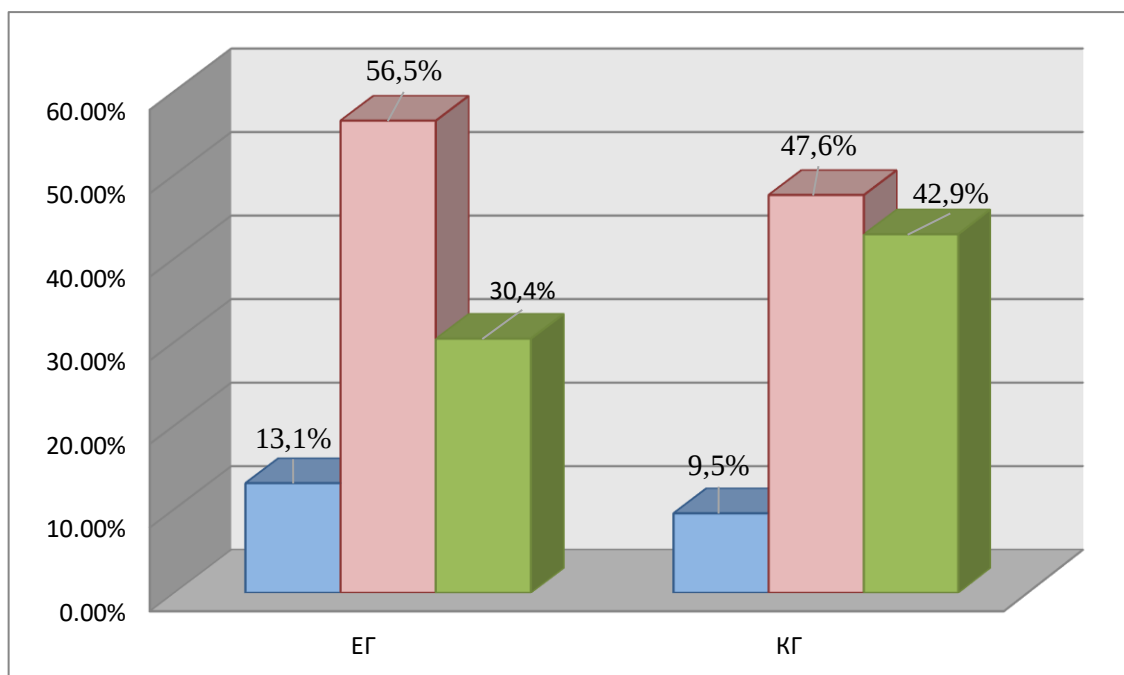
Коментар: Відповіді односкладні, без емоцій, дитина плутає пори або не орієнтується в поняттях. Власного пояснення не дає або уникає відповідей.

У результаті виконання завдання до високого рівня було віднесено 5 дітей (11,3%), до середнього рівня – 23 дітей (52%), до низького – 16 дітей (36,7%). Узагальнені результати виконання методики подані в *табл. 1.4* та представлені на *рис. 1.4*.

Таблиця 1.4

Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за когнітивно-змістовим критерієм

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>	<i>Загальний показник</i>
Високий	13,1% 3 д.	9,5% 2 д.	11,3% 5 д.
Середній	56,5% 13д.	47,6% 10 д.	52% 23 д.
Низький	30,4% 7 д.	42,9% 9 д.	36,7% 16 д.

Рис. 1.4. Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за когнітивно-змістовим критерієм

Для діагностики *експресивно-оцінного критерію* та відповідних показників ми запропонували старшим дошкільникам дидактичну гру «Школа казкових оповідачів».

Мета: визначити рівень сформованості в дітей уміння емоційно насичено переказувати знайомий казковий текст із використанням експресивної лексики, приказок, прислів'їв, а також виявити їхній інтерес до художньо-образного мовлення.

Хід гри:

Одного разу в чарівному лісі відкрилася Школа казкових оповідачів, куди запрошують тих, хто вміє цікаво та яскраво розповідати казки. Цю школу створила Фея Слова, яка дуже любить слухати, як діти переказують улюблені історії – не просто переказують, а так, щоб у всіх слухачів з'являлася посмішка.

Фея Слова звертається до дітей:

«Любі друзі! Казки живуть тільки тоді, коли їх розповідають із любов'ю, з душею, з емоціями. Я хочу почути, як ви вмієте це робити! Але

пам'ятайте: мені подобаються розповіді, в яких є особливі слова – такі, що показують, як герой злякався, зрадів, здивувався чи розсердився. А ще я люблю приказки й прислів'я, бо вони додають казці мудрості. Тож уперед – час розпочати казкове випробування!».

Оцінювання:

1 бал: використано 1-2 емоційно забарвлені слова або вирази.

2 бали: вжито 3-4 елементи експресивної лексики.

3 бали: дитина використовує 5-6 відповідних слів або виразів.

4 бали: у переказі присутні 7-8 експресивних елементів.

5 балів: дитина активно й природно вживає 9-10 і більше емоційних, образних, фразеологічних одиниць.

Наведемо приклади відповідей старших дошкільників.

Високий рівень (5 балів): Дитина вільно, з емоціями переказує казку, активно використовує експресивну лексику, вставляє прислів'я, інтонаційно забарвлює мовлення.

Казка: «Рукавичка»

«Йшов собі дід лісом, та й загубив рукавичку. А мороз був такий, що аж щипав за щоки! Тільки-но рукавичка впала – з'явився мишка-шурхотушка. «Ой, яка тепленька хатка, – подумала вона, – заскочу собі, погріюсь!». А далі – жаба, зайчик, вовк... Всі товпляться, лізуть, мов горох сиплеться! Ну а як ведмідь уліз – так і трісь! Нема хатки. Як каже приказка: де багато гостей – там і хата тріщить!».

Кількість експресивних елементів: 10+ (епітети, вигуки, порівняння, прислів'я).

Середній рівень (3-4 бали): Дитина переказує логічно, використовує кілька яскравих слів, іноді повторює фрази з казки, однак не завжди включає експресивні вирази.

Казка: «Колобок»

«Бабуся спекла колобка. Він був рум'яний, круглий, веселий. Втік від бабусі й дідуся. Котиться та й співає пісеньку. Аж тут – зайчик! «Я тебе

з'їм!» – каже. А колобок відповідає: «Не дожнеш, бо я сміливий і швидкий!»
І так усім відповідав. А лисичка виявилась хитра – з'їла його. Як кажуть:
хитрий лис і в лісі не пропаде».

Кількість експресивних елементів: 5-7.

Низький рівень (1-2 бали): Дитина переказує коротко, переважно загальними словами, емоційних чи образних висловів майже немає.

Казка: «Три ведмеді»

«Дівчинка зайшла в будинок. Там були стільці, каша і ліжка. Вона все спробувала. Потім прийшли ведмеді. Вона злякалась і втекла. Все».

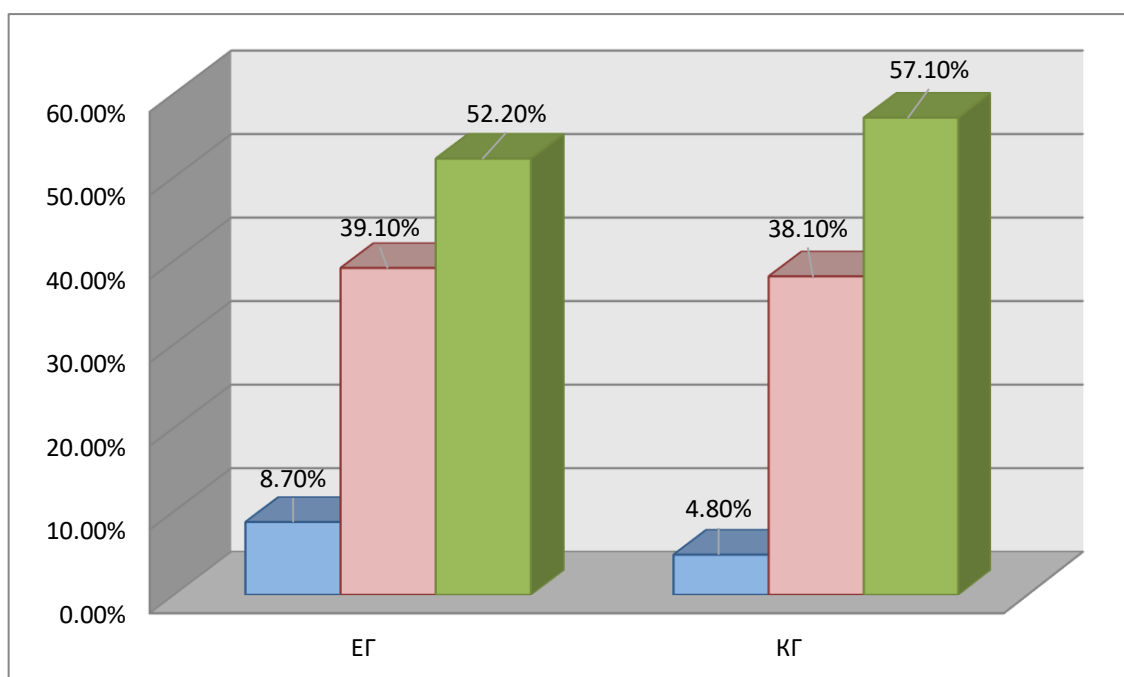
Кількість експресивних елементів: 1 (слово «злякалась»).

У результаті виконання завдання до високого рівня було віднесено 3 дітей (6,7%), до середнього рівня – 17 дітей (38,6%), до низького – 24 дітей (54,7%). Узагальнені результати виконання методики подані в табл.1.5 та представлені на рис. 1.5.

Таблиця 1.5

**Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку
за експресивно-оцінним критерієм**

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>	<i>Загальний показник</i>
Високий	8,7% 2 д.	4,8% 1 д.	6,7% 3 д.
Середній	39,1% 9 д.	38,1% 8 д.	38,6% 17 д.
Низький	52,2% 12 д.	57,1% 12 д.	54,7% 24 д.

Рис.1.5. Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за експресивно-оцінним критерієм

Отже, з високим рівнем виявлено лише частину старших дошкільників, тому ми переконані в актуальності та важливості проблеми розвитку словника старших дошкільників.

Таким чином, за результатами виконання усіх завдань дітьми в ході констатувального етапу експерименту нами виокремлено три рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку:

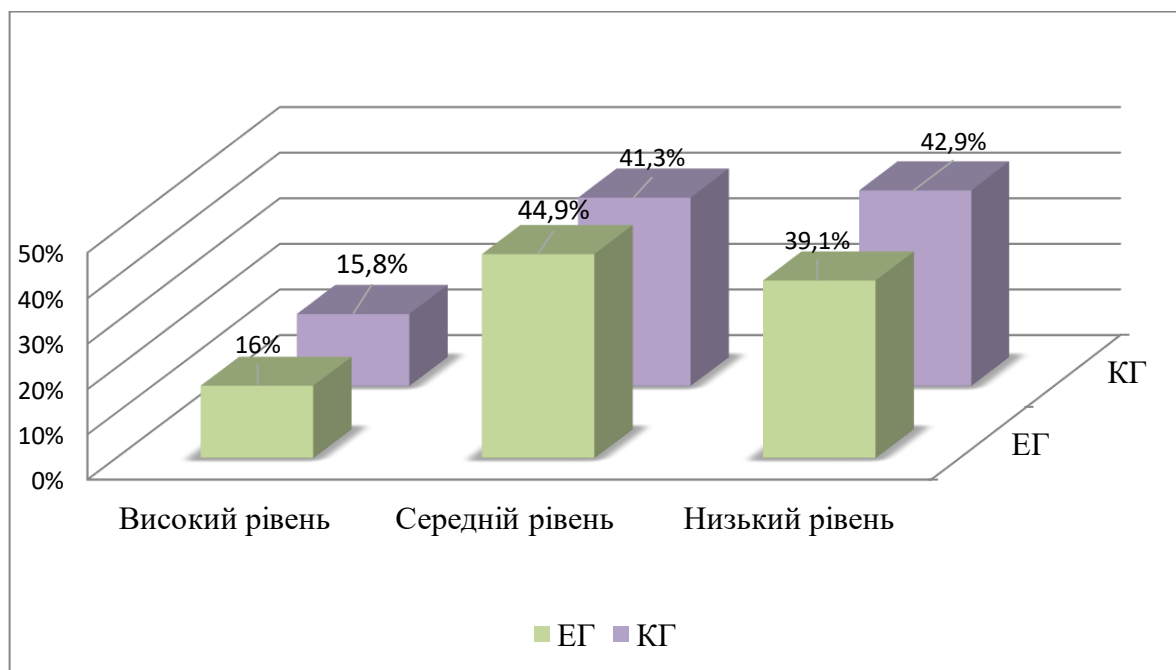
- *високий рівень* – таких дітей в ЕГ– 16%, в КГ – 15,8%. Середнє значення – 15,9%;
- *середній рівень* – таких дітей в ЕГ– 44,9%, в КГ – 41,3%. Середнє значення – 43,1%;
- *низький рівень*– таких дітей в ЕГ– 39,1%, в КГ – 42,9%. Середнє значення – 41%.

Загальні результати рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку представлені в *табл. 1.6* та на *рис. 1.6*.

Таблиця 1.6

Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та КГ

№ п/ п	Критерії	Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку, % / кількість					
		Високий		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Мотиваційний	26,1% 6 д.	33,3% 7 д.	39,1% 9 д.	38,1% 8 д.	34,8% 8 д.	28,6% 6 д.
2.	Когнітивно- змістовий	13,1% 3 д.	9,5% 2 д.	56,5% 13 д.	47,6% 10 д.	30,4% 7 д.	42,9% 9 д.
3.	Експресивно- оцінний	8,7% 2 д.	4,8% 1 д.	39,1% 9 д.	38,1% 8 д.	52,2% 12 д.	57,1% 12 д.
Середнє значення		16%	15,8%	44,9%	41,3%	39,1%	42,9%
Середнє значення для 44 д.		15,9%		43,1%		41%	

Рис. 1.6. Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та КГ

Результати дослідження показали, що в більшості дітей старшого дошкільного віку спостерігається недостатній рівень сформованості словника. Це свідчить про потребу в активному мовленнєвому впливі з боку педагога. Водночас ми переконані, що систематичне, цілеспрямоване та послідовне застосування дидактичних ігор, як під час мовленнєвих занять,

так і в повсякденному спілкуванні, сприятиме не лише збагаченню словникового запасу, а й підвищенню мовленнєвої активності, розвитку інтересу до слова та формуванню комунікативної компетентності дошкільників.

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР

2.1. Педагогічні умови розвитку словника дітей старшого дошкільного віку

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що більшість старших дошкільників мають середній і низький рівень розвитку словника. Це стало підставою для розробки системи роботи з метою вдосконалення цього процесу.

Теоретичний аналіз наукових досліджень А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Горбунової, Н. Кудикіної, Н. Луцан, а також результати наших експериментальних методик дозволили визначити педагогічні умови розвитку словникового запасу дітей старшого дошкільного віку. Дослідниця Н. Горбунова під педагогічними умовами розуміє зовнішні фактори, які впливають на хід педагогічного процесу, що свідомо формуються педагогом і сприяють підвищенню якості освітнього процесу в ЗДО, зокрема, у контексті організації лексичної роботи з дошкільниками [16, с.267]. Науковці М. Боритко та Н. Сергєєв відзначають, що педагогічні умови виникають унаслідок цілеспрямованого відбору та застосування елементів змісту, методів, прийомів і різних форм навчання для досягнення поставлених цілей [11].

Педагогічні умови є якісною характеристикою основних факторів, процесів і явищ освітнього середовища, що визначають головні вимоги до організації діяльності [8]. Педагогічні умови – сукупність об'єктивних можливостей і обставин педагогічного процесу, що свідомо створюються та реалізуються в освітньому середовищі з метою вирішення педагогічних завдань [7].

Отже, педагогічні умови є важливою характеристикою чинників, процесів і явищ освітнього середовища, що визначають основні вимоги до організації будь-якої діяльності. На нашу думку, педагогічні умови – це сукупність чинників, які забезпечують організацію, регулювання та взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу, спрямованого на ефективний розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників за допомогою дидактичних ігор. Нами було визначено наступні педагогічні умови:

- дотримання педагогічних вимог щодо організації дидактичних ігор у процесі розвитку словника старших дошкільників;
- інтеграція цілеспрямованої словникової роботи в різні види мовленнєвої діяльності;
- взаємодія закладу дошкільної освіти з родинами в роботі з розвитку словника дітей.

Педагогічна умова 1. Дотримання педагогічних вимог щодо організації дидактичних ігор у процесі розвитку словника старших дошкільників.

Дошкільний період є важливим етапом у розвитку мовлення дитини. Це час, коли формуються основи комунікації, збагачується словник, удосконалюється мовна інтуїція. Одним із основних засобів розвитку мовленнєвих навичок у дітей старшого дошкільного віку є дидактичні ігри. Вони не лише сприяють інтелектуальному розвитку дітей, а й створюють умови для розширення словникового запасу, формування правильних мовних навичок і вміння використовувати слова в повсякденному спілкуванні.

Через гру дитина не лише засвоює нові слова, але й практикує їх у різних контекстах, вчиться комбінувати слова та застосовувати їх у мовленні. Ігри розвивають уяву, мислення, увагу, а також сприяють збагаченню лексичного запасу, формуванню мовних структур, що є важливими етапами в підготовці до навчання у школі.

Для того, щоб дидактичні ігри справді були ефективними, педагог має дотримуватися певних педагогічних вимог. Важливо, щоб кожна гра

відповідала віковим та індивідуальним особливостям дітей, а також була спрямована на розвиток конкретних мовленнєвих навичок. Для старших дошкільників важливо вибирати ігри, які сприяють розвитку лексики за допомогою різноманітних образів і конкретних ситуацій.

Гра не повинна бути ізольованою від освітнього процесу. Вона має органічно вписуватися в заняття, де вивчаються граматичні категорії, фонетичні аспекти та загальні мовні навички. Завдяки цьому діти не тільки запам'ятовують нові слова, але й навчаються правильно їх використовувати в мові.

Важливо, щоб дидактичні ігри не лише давали можливість дітям збагачувати словник, але й активно практикувати вживання нових слів. Педагог може організовувати ігри, де діти повинні використовувати певні лексичні одиниці, що вже були вивчені, у нових умовах, а також стимулювати дітей до створення власних словосполучень і речень.

Гра повинна бути цікавою для дітей, викликати в них бажання активно долучатися до освітнього процесу. Створення емоційного комфорту є важливим аспектом у розвитку мовлення. Якщо діти відчують радість від гри, вони значно охочіше запам'ятовують нові слова, які асоціюються з позитивними емоціями. Тому педагог повинен підтримувати активний емоційний контакт з дітьми, заохочувати їх до участі та створювати ситуації для успіху.

Кожна дитина має індивідуальні особливості розвитку, тому педагог має підходити до організації ігор, ураховуючи рівень мовленнєвого розвитку кожного дошкільника. Для дітей, які мають труднощі в засвоєнні нових слів, можна використовувати ігри з більшою кількістю повторень або подати слова через інші канали сприйняття, наприклад, через образи чи музику. Дітям, які мають високий рівень, можна давати складніші завдання, що стимулюють до розширення словникового запасу.

Після кожної гри педагог повинен оцінити досягнення дітей і, при необхідності, внести корективи в подальшу роботу. Оцінка не повинна бути

надмірно критичною, але має давати дітям зрозуміти, які результати вони досягли, що допомагає їм в подальшому розвитку мовлення.

Нами виділено педагогічні вимоги до організації дидактичних ігор:

1. Надати дитині максимальну свободу для розвитку творчої уяви.
2. Заохочувати творчу ініціативу вихованців.
3. Прагнути, щоб ігри викликали позитивні емоції, не забувати хвалити дитину й не акцентувати увагу на невдачах.
4. Під час гри не змушувати дитину виконувати дії. Якщо вона не впорається із завданням одразу, відкласти його, але обов'язково повернутися до нього трохи пізніше. У разі появи ознак втоми чи втрати інтересу до заняття – припинити його.
5. Отриманий результат порівнювати лише з попереднім.
6. Перед проведенням гри «програти всі дії» самому і, якщо це можливо, передбачити додаткові варіанти.
7. У роботі з дітьми старшого дошкільного віку використовувати елементи змагань.

Поради вихователям щодо дидактичної гри:

- Педагогічні механізми дидактичної гри закладені в її структурі. Структурні компоненти гри природно та доступно вводять дітей у різноманітні стосунки, що вчать їх творчому співробітництву та спілкуванню з іншими дітьми.
- Дорослий (педагог) упроваджує регуляторні механізми гри, через які він непомітно стимулює поведінку та стосунки дітей, сприяючи їх розвитку відповідно до суспільних норм.
- Учасники гри одночасно виконують ігрові завдання та правила гри або спостерігають за тим, як їх виконують інші. Кожен гравець стає вимогливим (або поблажливим) як до себе, так і до інших, що дозволяє усвідомити правила гри як загальні норми поведінки, які стимулюють дотримання їх у спільній грі.

– Моделі стосунків дітей у грі та динаміка опанування правил гри відображають реальні життєві взаємодії поза грою, що демонструє закономірність формування та розвитку взаємин на будь-якому етапі життя.

– Гра є для дітей мотиваційно значущим, доступним та посильним середовищем, що полегшує процес засвоєння суспільних норм як під час дошкільного, так і шкільного дитинства, яке є дуже пластичним як з фізіологічної, так і психологічної точки зору.

– Суспільні вміння, здобуті дитиною під час гри, знадобляться їй у спілкуванні з однолітками та дорослими, у навчанні в школі та в подальшому житті.

Отже, дидактичні ігри є потужним інструментом розвитку словника старших дошкільників, сприяючи не лише збагаченню лексичного запасу, а й удосконаленню інших мовленнєвих навичок. Дотримання педагогічних вимог щодо організації таких ігор (від підбору відповідних завдань до підтримки емоційного комфорту дітей) є необхідною умовою для їхньої ефективності. Важливо, щоб ігри були різноманітними, цікавими та стимулювали дітей до активної мовленнєвої діяльності. Тільки в такому разі можна досягти максимального розвитку мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

Педагогічна умова 2. Інтеграція цілеспрямованої словникової роботи в різні види мовленнєвої діяльності.

У сучасних умовах розвитку освіти надзвичайно важливим є формування мовленнєвої компетентності дитини, що передбачає збагачення, уточнення, активізацію та усвідомлення словникового запасу.

Інтеграція – це процес поєднання різноманітних елементів у єдине ціле, їх взаємне проникнення задля глибшого й всебічного розкриття спільного поняття, явища чи процесу. У педагогічному словнику поняття «інтеграція» тлумачиться як один із аспектів розвитку, що полягає в об'єднанні раніше відмінних за природою частин і компонентів. Цей процес супроводжується зростанням кількості та інтенсивності зв'язків між елементами, їхньою

впорядкованістю та здатністю до самоорганізації, що в результаті формує цілісну структуру з новими якісними характеристиками [8, с. 11].

Цілеспрямована словникова робота є необхідною складовою мовленнєвого розвитку та має інтегруватися в усі види мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання) для досягнення максимального ефекту.

Словниковий запас – це не лише обсяг засвоєних слів, а й глибина їхнього розуміння, уміння доречно вживати у відповідних мовленнєвих ситуаціях. Саме тому словникова робота повинна бути не епізодичною, а системною та інтегрованою у всі форми мовленнєвої активності дітей.

Слухання та сприймання мовлення – це первинні форми мовленнєвої діяльності, через які дитина набуває мовного досвіду, збагачує пасивний словник, формує уявлення про структуру мовлення, його інтонацію, ритм, емоційне забарвлення. Цілеспрямована словникова робота в процесі слухання та сприймання є надзвичайно важливою, адже саме в цей момент дитина найкраще засвоює нову лексику у природному мовному контексті.

Розвиток словника через слухання відбувається під час сприймання художніх текстів, віршів, загадок, казок, інформаційних повідомлень. Під час слухання діти знайомляться з новими словами у контексті, що сприяє їх природному запам'ятовуванню. Важливою є робота над словом після прослуховування: пояснення значення, добір синонімів, антонімів, створення асоціацій або візуалізацій.

У роботі зі старшими дошкільниками можна використовувати наступні прийоми інтеграції:

- *«Знайди слово»*: під час слухання дитина має знайти в тексті нове або незнайоме слово і спробувати пояснити його значення.
- *«Слово-хмаринка»*: після слухання діти створюють «хмару асоціацій» до нового слова.
- *«Покажи, як це»*: слово потрібно зобразити мімікою, рухами або малюнком.

– «Словничок героя»: після казки чи розповіді діти збирають «словничок» персонажа (які слова він міг би вживати, як говорити, що любить тощо).

Наприклад при слуханні казки «Ріпка» можна виділити слова: «посіяв», «виросла», «тягнуть-потягнуть». Після прослуховування педагог ставить питання:

- Що означає «посіяв»? *(Згадати, що роблять із зернятком)*
- Якою виросла ріпка? *(Добрати прикметники)*
- Що робили з ріпкою? Як ще можна сказати про те, що її тягнули?

Словникова робота в процесі слухання та сприймання є фундаментом для розвитку усного мовлення. Інтеграція її в цей вид діяльності дозволяє дітям природно й ефективно засвоювати лексику, розуміти її вживання в мовленні та розширювати свій мовний кругозір. Використання різноманітних методів і прийомів забезпечує інтерес, активність і глибоке розуміння слова.

Говоріння – це активний процес використання засвоєного словникового запасу, під час якого дитина вчиться добирати слова відповідно до ситуації спілкування, інтонаційно їх оформлювати та будувати зв'язне висловлювання. Саме в усному мовленні нові слова переходять з пасивного до активного словника.

Словникова робота в процесі говоріння має величезне значення, адже саме активне вживання слів сприяє їх закріпленню. Для цього використовуються такі види діяльності: діалогічне та монологічне мовлення; тематичні бесіди; мовленнєві ігри; інсценізації та драматизації.

На думку А. Богуш і Н. Гаврин, основними завданнями словникової роботи в процесі говоріння є активізувати раніше засвоєну лексику; навчити доречно використовувати слова у власних висловлюваннях; сприяти словотворенню та мовленнєвій творчості; збагачувати синонімічний ряд; розвивати відчуття стилістичного забарвлення [9].

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку можна використовувати наступні прийоми інтеграції:

– *Тематичні бесіди*: педагог ставить відкриті запитання, спонукає до розгорнутих відповідей, заохочує до вживання нових слів, пояснює їх значення у розмові.

– *Мовленнєві ситуації*: створення умов для природного використання нової лексики: у грі, при обговоренні подій, у рольовій взаємодії (наприклад, гра «У магазині», «Лікарня», «Кафе»).

– *Описові вправи*: завдання типу: «Опиши предмет/тварину/героя», «Що можна зробити з...», «Який це предмет?», де використовується як набута, так і нова лексика.

– *Словникові ігри*: тренують швидкість мовленнєвого мислення та збагачують лексику. Наприклад: «Назви одним словом» (узагальнення понять); «Хто більше?» (добір прикметників, дієслів до предмета); «Словозмійка», «Синоніми/антоніми», «Що змінилось?».

– *Творчі вправи*: складання розповіді з певними словами; розігрування діалогів із новою лексикою; придумування загадок, рим, історій.

Наведемо приклад інтеграції: Тема: «Осінь».

Нові слова: «пожовкле», «пожухле», «опале», «калюжі», «мряка», «шелестить».

Діти складають опис картини осені, використовуючи ці слова; обирають найвлучніші слова; придумують коротку розповідь, де фігурують щонайменше три слова з нового словника.

Словникова робота в процесі говоріння сприяє розвитку зв'язного мовлення, удосконаленню граматичних структур, розширенню мовних можливостей дитини. Уміння використовувати багатий, точний та виразний словник робить мовлення яскравим і виразним.

Читання – це вид мовленнєвої діяльності, який не лише формує навички розпізнавання тексту, а й значно збагачує словниковий запас дитини. Завдяки читанню дитина опановує лексику в контексті, вчиться розуміти багатозначність, стилістичні відтінки та образність слова.

Науковиці А. Богуш і Н. Гавриш виділили завдання словникової роботи в читанні: збагачення пасивного й активного словника; розвиток навичок тлумачення слів за контекстом; формування вміння користуватись словником; розвиток аналітичного мислення щодо мовних одиниць [7].

Під час роботи з текстами, словникова робота може здійснюватися через попереднє ознайомлення з ключовими словами (перед читанням тексту педагог звертає увагу на складні чи нові слова, пропонує дітям припустити значення за звучанням або частинами слова); виділення та пояснення нових слів до, під час і після читання (вихователь спонукає дітей зупинитись на словах, які можуть бути незрозумілими, і з'ясовувати їх зміст через контекст, аналізуючи ситуацію або поведінку персонажа); роботу з тлумачними словниками; завдання на розуміння переносного значення; складання словникових карток, «хмар» слів, логіко-семантичних схем (робота з вивченими словами у вигляді карток із зображенням, коротким тлумаченням і прикладом; створення візуальних схем зв'язків між словами); мініпроекти після читання (після прочитання твору створити міні-словничок героя (які слова найкраще його описують), або плакат з новими словами й малюнками).

Наведемо приклад інтеграції:

Текст: уривок з казки «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат».

Словникова робота: слова панібрат, прикинулась, ковзани.

Педагог під час читання ставить запитання:

- Що означає, що лисичка «прикинулась»?
- А «панібрат» – це хто? Як би ви пояснили це слово?

Після читання діти разом з вихователем створюють словничок із тлумаченням слів і прикладами з тексту.

Словникова робота в процесі читання дає дитині змогу глибше зрозуміти прочитане, підвищує мотивацію до читання, сприяє мовленнєвому зростанню. Інтеграція лексичної роботи робить читання не лише засобом навчання, а й потужним інструментом мовного розвитку.

Інтеграція словникової роботи в усі види мовленнєвої діяльності забезпечує:

- системність у засвоєнні лексики;
- зв'язок із практикою мовлення;
- усвідомлення значень слів і формування навичок їх правильного вживання;
- розвиток мовного чуття та мислення.

Ефективна словникова робота – це не ізольований етап заняття, а частина повноцінного мовленнєвого процесу. Інтеграція її в слухання, говоріння, читання і письмо сприяє формуванню багатого, активного, усвідомленого словника, що є основою мовленнєвої та комунікативної компетентностей дитини.

Педагогічна умова 3. Узаємодія закладу дошкільної освіти з родинами в роботі з розвитку словника дітей.

Сім'я виступає першим осередком соціалізації, у якому розпочинається процес виховання дитини. Її суспільна цінність та соціально-психологічна роль полягають у тому, що саме в сімейному середовищі відображається реальне життя, відбувається виховання дітей, передається соціальний досвід, культурні цінності, мова та традиції від старших поколінь до молодших, формуються основи особистої свідомості.

Узаємодія між закладом дошкільної освіти та родиною повинна мати розвивальний характер: кожен учасник цього процесу не лише впливає на розвиток іншого, а й отримує можливості для власного зростання. Такий підхід має стати фундаментом у роботі з батьками. Безперервну співпрацю з родинами необхідно забезпечувати через різноманітні форми – колективну й індивідуальну.

Розвиток словника вимагає узгоджених дій сім'ї та ЗДО, оскільки саме у щоденному побутовому спілкуванні з батьками діти отримують значний обсяг лексичних знань, засвоюють нові слова, фразеологізми, форми вживання мовленнєвих одиниць. Педагог має не лише організовувати

мовленнєве середовище в ЗДО, а й активізувати мовленнєву активність дитини в домашніх умовах через залучення родин до мовленнєвих ігор, читання, обговорення.

Форми реалізації:

- Проведення інформаційних зустрічей, консультацій, тренінгів для батьків щодо важливості розвитку словника.
- Підготовка пам'яток, порадників, лексичних карток з темами для обговорення вдома.
- Упровадження спільних мовленнєвих проєктів: сімейні казки, створення словників, фотоколажів з підписами.
- Організація спільних ігор або майстер-класів, де батьки разом з дітьми виконують завдання, що сприяють збагаченню лексики.
- Ведення щоденників мовлення або «словників цікавих слів», які дитина може заповнювати вдома з допомогою батьків.

Узаємодія з родинами має бути ненав'язливою, але систематичною, щоб батьки відчували себе не просто інформованими, а залученими й потрібними учасниками мовленнєвого розвитку своїх дітей. Системний підхід передбачає включення батьків у мовленнєвий розвиток дитини як на рівні побутової взаємодії, так і в контексті освітнього партнерства. Педагог має виступати ініціатором налагодження діалогу, гнучко реагуючи на індивідуальні особливості сімей, їхні освітні запити та можливості.

Таке партнерство сприяє формуванню єдиного мовленнєвого простору «дитина – родина – педагог», у якому зростає зацікавлення словом, формуються позитивні мовленнєві звички, активізується словниковий запас. Особливо цінною є участь батьків у спільних творчих проєктах, іграх, мовленнєвих акціях, де дитина бачить: слово важливе і в дитячому садку, і вдома.

Коли дорослі об'єднують зусилля, дитина отримує сталу, емоційно комфортну підтримку, що створює оптимальні умови для розвитку мовлення як засобу самовираження, пізнання й спілкування. У такий спосіб взаємодія

із родинами перетворюється на повноцінний педагогічний ресурс, який підсилює ефективність освітнього процесу.

Отже, взаємодія закладу дошкільної освіти з родинами є однією з провідних педагогічних умов ефективного розвитку словника дітей дошкільного віку. Її реалізація забезпечує створення єдиного, цілісного мовленнєвого середовища, у якому мовлення дитини розвивається не лише в освітньому процесі, а й у повсякденному родинному спілкуванні.

Системна співпраця з родинами, заснована на засадах партнерства, довіри та взаємної відповідальності, сприяє підвищенню мовленнєвої активності дітей, збагаченню їхнього словникового запасу, формуванню позитивного ставлення до слова. Варіативні форми роботи з батьками (консультації, проекти, майстер-класи, тематичні тижні, спільні завдання) розширюють межі педагогічного впливу та сприяють більш природному й емоційно забарвленому мовленнєвому досвіду дітей.

Успішне впровадження цієї педагогічної умови потребує ініціативності з боку педагога, гнучкості в підходах до родин, а також постійної методичної підтримки батьків. Така взаємодія значною мірою підсилює ефективність освітнього процесу, сприяє гармонійному розвитку дитини як мовної особистості та закладає міцну основу для подальшого успішного навчання в школі.

Отже, виконання педагогом даних педагогічних умов забезпечуватиме ефективне, послідовне і всебічне збагачення словникового запасу дітей старшого дошкільного віку, стимулюватиме їхню мовленнєву активність, формуватиме інтерес до слова та створюватиме сприятливе мовленнєве середовище як у закладі дошкільної освіти, так і в родині.

Реалізація цих умов сприятиме формуванню мовленнєвої компетентності як одного з ключових компонентів готовності дитини до навчання в школі, розвитку її творчих, пізнавальних і комунікативних здібностей. Зокрема, поєднання цілеспрямованої педагогічної роботи,

мовленнєвої активності в повсякденному житті та активної участі родини створює оптимальні передумови для розвитку дитини як мовної особистості.

Таким чином, дотримання окреслених педагогічних умов не лише підвищує результативність роботи з розвитку словника, а й зміцнює партнерські взаємини між педагогами та родинами, що є основою якісного сучасного дошкільного освітнього процесу.

2.2. Використання дидактичних ігор у системі розвитку словника дітей старшого дошкільного віку (за результатами формувального етапу експерименту)

Одним із ключових напрямів сучасної дошкільної освіти є забезпечення сприятливих умов для повноцінного розвитку мовленнєвих здібностей кожної дитини, формування її як активного, самостійного мовця, здатного вільно, точно, адекватно й творчо користуватися мовленням у різних комунікативних ситуаціях. Водночас актуальним залишається пошук ефективних педагогічних засобів формування мовленнєвої компетентності старших дошкільників, розвитку їхньої культури мовлення й спілкування.

Дослідники акцентують увагу на тому, що розвиток словника є необхідним компонентом мовленнєвого зростання дошкільників. Словникова робота – це неперервний, поетапний процес, що охоплює як кількісне накопичення слів, так і якісне поглиблення знань про їх значення, семантичні відтінки та вживання. У процесі цілеспрямованої роботи над словом діти не лише засвоюють його лексичне значення, а й навчаються будувати словосполучення, речення, формувати зв'язні висловлювання, а також усвідомлено добирати мовні засоби, які найточніше передають зміст думки, роблячи мовлення образним, логічним і виразним [7].

В освітній програмі «Дитина» для дітей 2-7 років зазначено, що вихователь має «сприяти збагаченню, якісному засвоєнню та активізації словника різними частинами мови, прислів'ями, образними виразами,

приказками, антонімами, омонімами, епітетами; розумінню значення і смислових відтінків слів, оволодінню узагальненнями, багатозначними словами» [22, с. 245].

Розвиток словника за допомогою дидактичних ігор є ефективною формою практичної діяльності, яка дає змогу визначити рівень засвоєння мовленнєвих умінь дітьми та їхню здатність застосовувати набуті знання в різних мовленнєвих ситуаціях.

Дидактична гра виступає засобом, що стимулює інтерес дошкільників до пізнання, формує активну мотивацію до здобуття нової інформації, сприяє розвитку мислення, пізнавальної діяльності, практичних умінь, а також збагачує словниковий запас і мовленнєвий досвід дітей.

Ігри з дидактичним наповненням відіграють важливу роль у формуванні мовленнєвої активності, адже поєднують навчання з ігровою ситуацією, що природно стимулює дитину до висловлювання, мислення, аналізу та творчості. На нашу думку, дидактичні ігри є дієвим інструментом розвитку не лише мовлення, а й розумових здібностей дошкільників, закладаючи підґрунтя для успішної навчальної діяльності у шкільному віці.

Результати, отримані під час констатувального етапу дослідження, засвідчили необхідність створення цілісної системи роботи, спрямованої на розвиток словника дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.

Метою формувального етапу експерименту стало впровадження визначених педагогічних умов і розроблення системи дидактичних ігор, здатної стимулювати активне мовленнєве висловлювання, збагачення лексики в старших дошкільників.

У процесі створення системи було враховано вікові, психологічні та мовленнєві особливості розвитку дітей шостого року життя. Робота ґрунтувалася на низці ключових дидактичних принципів, зокрема: науковості – використання сучасних досягнень педагогіки, психології та лінгвістики; цілеспрямованості – чітке визначення мети, змісту та очікуваних результатів

освітнього процесу; динамічності – забезпечення поступового розвитку мовленнєвих умінь через варіативні форми роботи; цілісності – тісна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу; наступності – встановлення зв'язку між сімейним вихованням і педагогічним впливом у закладі дошкільної освіти; комплексного підходу – інтеграція мовленнєвих завдань у різні види діяльності дошкільників.

Застосування цих принципів дозволило побудувати ефективну та гнучку систему розвитку словника, адаптовану до потреб і можливостей дітей старшого дошкільного віку.

Формувальний етап експериментального дослідження реалізовувався в умовах експериментальної групи, у той час як освітній процес у контрольній групі продовжувався за традиційною програмою без впровадження нових методичних підходів.

У межах експериментальної роботи нами було дібрано комплекс дидактичних ігор різних типів (словесні, вербальні, настільно-друковані тощо), які могли ефективно інтегруватися в усі види дитячої діяльності, включаючи заняття, ігрові ситуації та режимні моменти.

Запропоновані ігри були спрямовані на розвиток словника. Основна увага приділялася поповненню та активізації словника дітей різними частинами мови (назвами предметів, явищ, дій, ознак (властивостей та якостей) предметів), антонімами, багатозначними словами, образними порівняннями, омонімами, фразеологізмами та ін.

Для забезпечення ефективності освітнього процесу та формування позитивної мовленнєвої активності дітей у групі свідомо створювалося сприятливе психологічне середовище, яке базувалося на атмосфері довіри, підтримки та доброзичливості. Такий мікроклімат сприяв зниженню тривожності, розкритості мовлення та стимулював ініціативність у мовленнєвому спілкуванні.

Робота з розвитку словника дітей старшого дошкільного віку в експериментальній групі здійснювалася за такими напрямками:

І. Урахування педагогічних умов.

Реалізація першої педагогічної умови передбачала свідоме й системне впровадження дидактичних ігор у мовленнєву діяльність дошкільників з урахуванням методичних принципів, вікових особливостей та освітніх завдань. Педагогічні вимоги охоплюють цілісність, доцільність, емоційність і варіативність ігрових методик, які сприяють розвитку активного й осмисленого слововживання.

В освітній діяльності цю педагогічну умову ми впроваджуємо через:

- чітке планування дидактичних ігор, їх змістове наповнення відповідно до теми тижня, мовленнєвих завдань та рівня мовленнєвого розвитку дітей;
- урахування принципу поступовості – від простих ігор (на розпізнавання та називання) до складніших (на пояснення значень, складання речень, історій, переказів);
- поєднання індивідуальної, групової та фронтальної форм організації, що дозволяло варіювати рівень складності завдань та підтримувати мотивацію кожної дитини;
- створення емоційно комфортного мовленнєвого середовища, яке спонукало до висловлювань, сприяло вільному мовленню та підвищувало мовленнєву активність;
- поєднання дидактичної та сюжетно-рольової гри, що дозволяло урізноманітнити мовленнєві ситуації та активізувати словник дитини в природному мовленнєвому середовищі;
- варіативність дидактичного матеріалу: предметні, сюжетні, графічні, друковані засоби навчання, які забезпечували зорову та смислову опору.

Таким чином, дотримання педагогічних вимог в організації дидактичних ігор забезпечує ефективну реалізацію завдань розвитку словника дітей старшого дошкільного віку, сприяє формуванню в них мовленнєвої компетентності, комунікативної готовності до навчання в школі та позитивної установки на мовленнєву взаємодію.

Реалізація педагогічної умови «Інтеграція цілеспрямованої словникової роботи в різні види мовленнєвої діяльності» полягала у включенні завдань зі збагачення, уточнення та активізації словника дітей у всі види мовленнєвої діяльності, що організовувалися в закладі дошкільної освіти. Йдеться про системне поєднання словникової роботи з різними формами мовлення – слуханням, говорінням, розповіданням, описом, діалогом, театралізованими діями, творчими завданнями.

Практичне впровадження в освітній процес здійснювали через:

- уведення нових слів у ході занять з розвитку мовлення, ознайомлення з навколишнім світом, художньої літератури, образотворчого мистецтва тощо;
- використання цільових мовленнєвих вправ і дидактичних ігор, спрямованих на активізацію засвоєної лексики під час занять, ігор, екскурсій, спостережень, праці;
- постійне використання уточнених і нових слів у мовленні педагога, що формувало мовленнєве середовище, насичене правильними, виразними й різноманітними мовними зразками;
- створення мовленнєвих ситуацій під час усіх видів діяльності, у яких діти мали потребу в активному вживанні слів – під час обговорення, розв’язання проблемних ситуацій, придумування історій;
- формування зв’язного мовлення через інтеграцію словникової роботи у творчі види діяльності: драматизації, створення оповідань за малюнками, переказ казки з новими словами, опис предметів або ігрових ситуацій;
- ведення словників, колективних або індивідуальних, створення «слова дня», «цікавого слова» чи «словничка від вчора» у груповому середовищі;

– узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу – вихователів, музичного керівника, психолога – для цілісного підходу до словникової роботи в різних видах мовленнєвої активності.

Завдяки такій інтеграції словникова робота стає не фрагментарною, а природною й органічною частиною всього освітнього процесу, сприяє формуванню системного й гнучкого мовного інструментарію, розвитку мовленнєвого мислення, зв'язного, логічного та виразного мовлення, необхідного для успішного шкільного навчання.

Ще однією педагогічною умовою, що дозволяє підвищити ефективність розвитку словника старших дошкільників є взаємодія закладу дошкільної освіти з родинами в роботі з розвитку словника дітей. Адже ефективний розвиток словника дошкільників потребує узгоджених дій як педагогів, так і батьків, адже родина є першим і постійним мовленнєвим середовищем дитини. Взаємодія з батьками має бути системною, доступною, ненав'язливою, але активною, з метою залучення дорослих до процесу мовленнєвого розвитку дитини в умовах сім'ї.

Практичне впровадження цієї педагогічної умови здійснювалося через:

- проведення консультацій, тренінгів, майстер-класів для батьків з питань розвитку словника, з прикладами мовленнєвих ігор та вправ, які легко виконати вдома (наприклад, «Опиши іграшку», «Знайди зайве слово», «Розкажи про день» (див. додаток Б);
- випуск тематичних інформаційних бюлетенів, пам'яток, порадників, які містять прості рекомендації щодо мовленнєвого стимулювання дитини, з урахуванням її віку та інтересів (див. додаток В);
- залучення батьків до мовленнєвих заходів у ЗДО: сімейні читання, театралізації, мовні квести, виставки творчих робіт, створених на основі нових слів (малюнки до слова, міні-книжки, лепбуки) (див. додаток Г, Д);
- використання зворотного зв'язку – анкетування, щоденники спостережень, опитування батьків щодо мовленнєвої активності дитини вдома, тем для обговорення у родині;

– спільне створення тематичного лексичного середовища вдома: «Слово тижня», домашній словничок, стінгазети, що збагачують лексику дітей у побутових ситуаціях (див. додаток Ж);

– залучення батьків до участі в проєктах, спрямованих на збагачення словника – «Моя сім'я говорить українською», «Мовленнєвий марафон», «Улюблене слово нашої родини» (див. додаток З).

Таким чином, співпраця з родинами є важливою умовою ефективного розвитку словника дошкільників, сприяє продовженню мовленнєвої практики поза межами ЗДО, формує в дитини сталі мовленнєві навички й позитивне ставлення до спілкування.

II. Проведення дидактичних ігор на розвиток словника.

У роботі з дітьми на заняттях і повсякденному житті ми використовували наступні дидактичні ігри на розвиток словника:

Дидактична гра «Бабусина скриня»

Мета: сприяти запам'ятовуванню назв українського одягу (сукня, спідниця, пасок, вінок, хустка, вишиванка, намисто, чоботи, кожух, шаровари, пояс, шапка-бирка) та описувати його.

Хід гри:

Вихователь привертає увагу дітей до чарівної скрині. У скрині знаходить лист від бабусі, зачитує його дітям.

– Ой, діти, це лист і скриня від бабусі Мелани. Послухайте, що вона нам пише: «Добрий день, любі діти! Пише вам бабуся Мелана з далекого українського села Новоукраїнка. Я знаю, що ви дуже гарні діти й надсилаю вам свою скриню з українським одягом. Ви розгляньте його і скажіть, як він називається, коли його одягають, хто його одягає? А ще я вам надсилаю декілька загадок про одяг, відгадайте їх. А може, ви і самі знаєте загадки про одяг, то загадайте їх один одному. До побачення, мої любі. Ваша бабуся Мелана».

Діти розглядають одяг, розповідають про нього. Вихователь допомагає дітям, доповнює їхні відповіді та виправляє помилки дошкільників.

Дидактична гра «Нагодуємо ведмедика»

Мета: знайомити дітей з українським національним посудом: макітрою, глечиком, мискою, дерев'яними ложками та ін.

Хід гри:

Вихователька організовує дітей на гру, обігруючи віршем:

Ведмежаток я взяла,

Посадила до стола,

Стала медом частувати:

«Пригощайтесь, ведмежата!»

А ведмедики сидять

І нічого не їдять...

Вихователька стурбована, чому ведмедики нічого не їдять. Та ж вони не мають чим і з чого їсти. Ведмедикам треба дати посуд.

– У що наллємо меду? (*У тарілочку, поливану мисочку*).

– Чим будуть їсти ведмдики мед? (*Дерев'яними ложками*).

– З чим можна їсти мед? (*З чаєм, з молоком*).

– У чому поставимо молоко на стіл? (*У глечику*).

– Щоб у ведмедиків був смачний обід, ми поставимо пиріжки в макітру. (*Діти розглядають гарно прибраний стіл і розповідають про посуд*).

Вихователь допомагає дітям з відповідями та доповнює сказане дітьми.

Дидактична гра «Іноземці»

Мета: розширити активний та пасивний словник дітей, формувати вміння розуміти лексичне значення слів.

Хід гри:

Дитині пропонується така інструкція:

– Уяви собі, що ти зустрівся (зустрілася) з іноземцем, людиною з іншої країни, яка погано розуміє українську мову. І ось вона попросила тебе пояснити, що означає слово «...».

Дитина дає відповідь у вербальній формі, але якщо вона не може цього зробити, то її просять показати предмет, вказати значення слова за

допомогою жестів, рухів або намалювати те, що вона розуміє під цим поняттям.

Слова для гри: вишиванка, калач, колиска, намисто, жупан, скриня, макітра, козак.

Дидактична гра «Підкажи Телепузику»

Мета: активізувати словник дітей формулами мовленнєвого етикету в ситуаціях спілкування.

Хід гри:

Телепузик Називайко запрошує дітей позмагатися, хто більше знає ввічливих слів. Телепузик повідомляє правила гри: я буду розповідати історію, коли ви почуєте ввічливе слово, потрібно замінити його на інше схоже слово, яке можна сказати в цій ситуації. Відповідати буде кожна дитина по черзі по одному слову, а я буду рахувати, хто скільки слів скаже. Отже, почали.

– Якось Любава прийшла на гостини до дітей у групу й промовила: «Здрастуйте, діти!» *(Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації «Привітання»)*. Так, а як ще можна сказати? Все? Тоді я продовжую.

– Любава побачила в групі новеньку дівчинку. Вона підійшла до дівчинки й сказала: «Я хочу з тобою познайомитися, як тебе звати?» *(Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації «Знайомство»)*.

– Вони стали грати разом. Любава випадково штовхнула дівчинку. Вона підійшла до неї і сказала: «Вибач мені, будь ласка» *(Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації «Вибачення»)*.

– У новенької дівчинки завтра буде день народження. Вона запросила Любаву: «Приходь, будь ласка, до мене на день народження» *(Діти по черзі промовляють формулу мовленнєвого етикету в ситуації «Запрошення»)*.

– Любава прийшла в крамницю за подарунком. Вона підійшла до продавця і сказала: «Дайте мені, будь ласка, ляльку» (*Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації «Прохання»*).

– Коли настав час йти додому, Любава сказала дівчинці: «До побачення» (*Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації «Прощання»*).

Дидактична гра «Новенький(ка)»

Мета: активізувати словник дітей формулами мовленнєвого етикету в ситуації привітання, знайомство, звертання, запрошення.

Хід гри:

Обирається дитина – новенька(ий). Завдання новенького: зайти в групу, привітатися з усіма, познайомитися з дітьми.

Завдання дітей: привітатися з новеньким, дізнатись, як його звати, запросити новенького до гри, пояснити, як грати в гру.

Дидактична гра «Вручення подарунків»

Мета: активізувати вживання дітьми формул мовленнєвого етикету в ситуації вітання, вручення подарунків.

Хід гри:

Вихователь повідомляє, що сьогодні в Телепузика Називайка день народження, і він запрошує всіх дітей на своє свято. Діти – запрошені відтворюють ситуацію вітання з днем народження, вручення подарунків. Телепузик слідкує за правильністю використання формул мовленнєвого етикету, оцінює кожну пару, обирає найкращу.

Дидактична гра «Поясни»

Мета: вчити дітей пояснювати слова в прямому та переносному значенні.

Матеріал: вірш «На баштані» (Л. Кльосов), ілюстрації до нього.

Хід гри:

Вихователь читає вірш Л. Кльосова «На баштані». Пропонує дітям пояснити фрази: «ходить осінь», «осінь збирає дині», «вітерець гладить

дині», «сонце просить кавуна». Запитує, в якому значенні вжиті ці фрази. Діти мають навести приклади словосполучень в прямому й переносному значенні. У процесі виконання вправ уточнюються узагальнюючі поняття (іграшки, одяг, меблі, овочі, посуд). Дітям пропонується назвати дії, пов'язані з рухом іграшок, тварин, дібрати визначення до заданих слів (сніг, сніжинка, зима).

Дидактична гра «Чужі та рідні слова»

Мета: ознайомити дітей із смисловими відтінками іменників, прикметників, дієслів.

Тематична група: пори року.

Словник: іменники: зима, весна, осінь, хурделиця, метелик, ковзани, кульбаба. листопад, літо; прикметники: теплий, морозний, веселий, зелений, жовтий, холодний, яскравий, білосніжний, дощовий, приємний, світлий, сонячний; дієслова: падає, літає, біжить, завиває, опадає, шелестить, жовтіє, кататися, розважатися, радіє.

Хід гри:

Педагог читає дітям вірш і пропонує підібрати слова близькі за звучанням. Вихователь пропонує зразок: «Діти, ви почуєте такі слова: «ліс, лісовик, лисиця, ласощі, лісний, лінь, пролісок»...Які слова ви назвете, як однакові – «рідні», а які будуть «чужими»? Пропонує дітям навести приклади словосполучень чи коротких речень з цими словами.

Таким чином, розроблена система роботи з дітьми старшого дошкільного віку базувалася на впровадженні визначених педагогічних умов та активному використанні дидактичних ігор у різних видах мовленнєвої діяльності. Запропоновані ігрові методи сприяли розвитку словника, створюючи умови для вільного самовираження, пізнавальної активності та творчого осмислення навколишнього світу. Завдяки цим іграм діти не лише засвоюють нову лексику, а й вчаться застосовувати її в реальних мовленнєвих ситуаціях.

Особливу ефективність показали ігри, що поєднують мовленнєву активність із руховою, художньо-образною або сюжетною діяльністю. У таких умовах діти починають сприймати слово не ізольовано, а як засіб дії, взаємодії та пізнання. Таким чином, гра стає не лише способом навчання, а й важливим чинником соціалізації дитини, розвитку її креативності та емоційного інтелекту.

У результаті реалізації системи роботи збагачення словника через дидактичні ігри, спостерігається суттєве покращення мовленнєвих навичок дітей, зростання їхньої впевненості у спілкуванні, а також формування стійкого інтересу до рідної мови та комунікативної взаємодії. Це підтверджує доцільність і перспективність використання ігрових методів у мовленнєвому розвитку дошкільників.

1.3. Динаміка розвитку словника дітей старшого дошкільного віку (за результатами контрольного етапу експерименту)

На завершальному етапі дослідницької роботи було проведено контрольний етап експерименту, метою якого було оцінювання ефективності запропонованої системи роботи з розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.

Цей етап передбачав зіставлення динаміки розвитку словника дітей експериментальної (ЕГ) і контрольної (КГ) груп у порівнянні з результатами, отриманими на констатувальному етапі. Під час контрольного етапу експериментального дослідження для визначення рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку було застосовано завдання, що відповідали кожному з визначених критеріїв і показників, і були ідентичними тим, які використовувалися на констатувальному етапі. Це дозволило отримати об'єктивні результати щодо рівня розвитку словника дітей у процесі реалізації й апробації запропонованої системи дидактичних ігор.

Аналіз підсумкових результатів діагностики дітей експериментальної та контрольної груп свідчить про позитивні зміни в розвитку словника дітей експериментальної групи. Зокрема, спостерігається зростання кількості дітей з високим та середнім рівнем розвитку словника і, відповідно, зменшення частки дітей з низьким рівнем. Це підтверджує ефективність реалізованої педагогічної системи та доцільність використання дидактичних ігор як засобу розвитку словника старших дошкільників.

Для діагностики *мотиваційного критерію* та відповідних показників під час проведення контрольного етапу експериментального дослідження ми оцінювали інтерес старших дошкільників до значення, зацікавленість у висловлюванні думок. Діти описували предмети, розмірковували над їх ознаками, призначенням, намагалися підібрати синоніми, порівняння, власні пояснення.

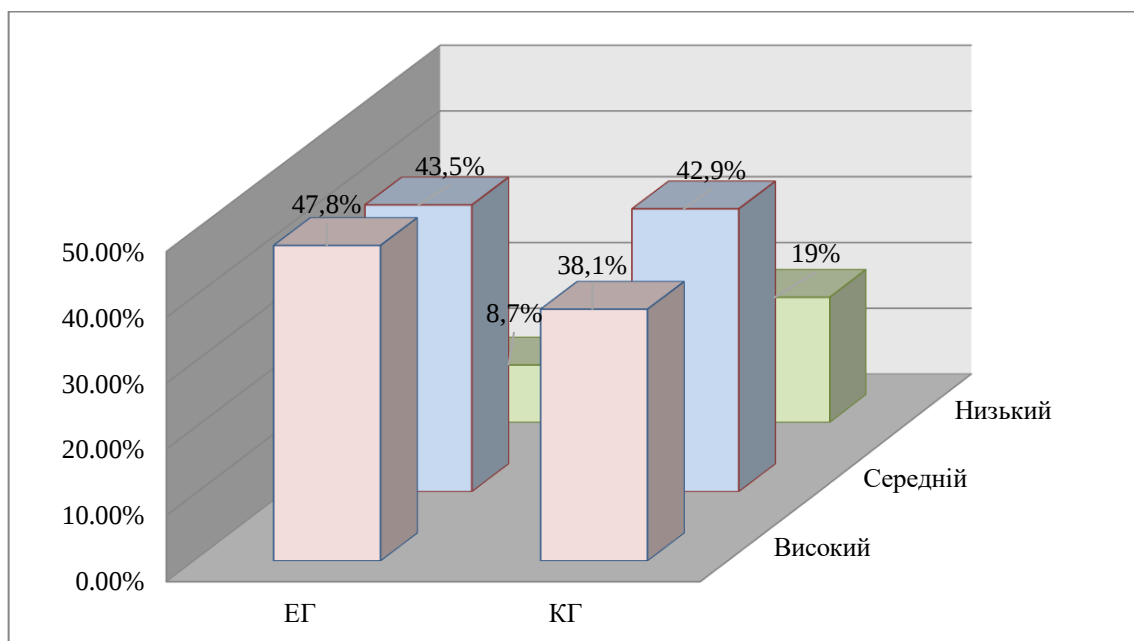
Особлива увага приділялася тому, чи виявляє дитина бажання висловитися, наскільки усвідомлено вона використовує слова в мовленні, чи прагне уточнити значення, дібрати точніше формулювання, використати нове слово у власному висловлюванні. Такі дії свідчили про внутрішню мотивацію до мовленнєвої активності, що є показником сформованості мотиваційного компонента в структурі розвитку словника.

Результати обстеження дозволили визначити рівні розвитку словника дітей за мотиваційним критерієм, які представлено в табл. 2.1 та у вигляді рис. 2.1.

Таблиця 2.1

**Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за
мотиваційним критерієм**

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>
Високий	47,8% 11 д.	38,1% 8 д.
Середній	43,5% 10 д.	42,9% 9 д.
Низький	8,7% 2 д.	19% 4 д.

Рис. 2.1. Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за мотиваційним критерієм

Дані рисунка засвідчують, що високий рівень у ЕГ мають 11 дітей (47,8%), порівняно з початком експериментальної роботи кількість дітей із високим рівнем збільшилася; середній – 10 дітей (43,5%); низький – 2 (8,7%), а було 8 дітей (34,8%). У КГ відповідно – 8 дітей (38,1%), 9 дошкільників (42,9%), 4 дітей (19%), що свідчить про те, що загальний рівень суттєво не змінився. Як бачимо, стан розвитку словника дітей експериментальної групи за мотиваційним критерієм зазнав якісних змін завдяки впровадженню у практику ЗДО чіткої системи дидактичних ігор.

Для діагностики *когнітивно-змістового критерію* та відповідних показників під час проведення контрольного етапу експериментального дослідження дітям було запропоновано пограти в дидактичну гру «Подорож порами року із Феєю», яка дозволила перевірити наявні в дітей старшого дошкільного віку вміння дошкільників розуміти та пояснювати основне значення слова. У ході гри діти взаємодіяли з уявним персонажем — Феєю Пори, яка пропонувала їм описати ознаки певної пори року, назвати характерні явища природи, предмети, дії, а також пояснити значення окремих

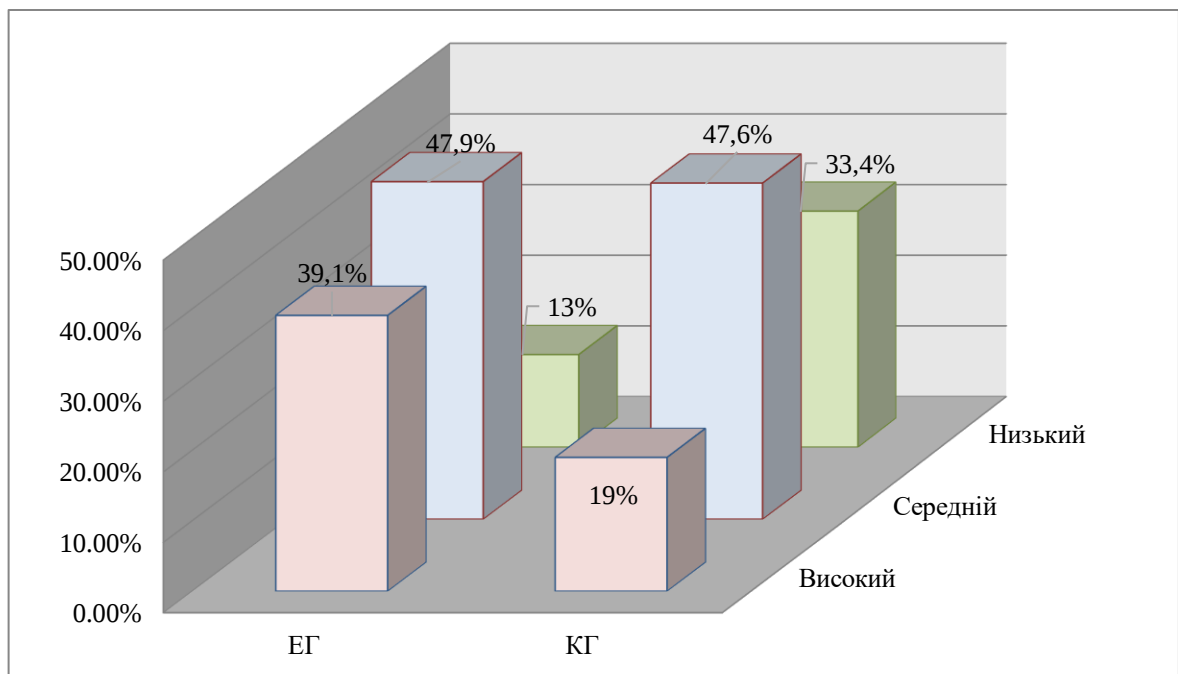
слів (наприклад: іній, заметіль, брунька, веселка). Завдання були побудовані таким чином, щоб з'ясувати глибину розуміння дітьми лексичного значення слів, уміння визначати загальне і часткове, класифікувати предмети за змістом, наводити приклади, узагальнення.

Результати дослідження розвитку словника дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп показані в табл. 2.2 та на рис. 2.2.

Таблиця 2.2

**Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за
когнітивно-змістовим критерієм**

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>
Високий	39,1% 9 д.	19% 4 д.
Середній	47,9% 11 д.	47,6% 10 д.
Низький	13 % 3 д.	33,4% 7 д.

*Рис. 2.2. Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку
за когнітивно-змістовим критерієм*

Високий рівень розвитку словника мають 39,1% дошкільників ЕГ та 19% КГ. Дитина правильно називає пору року, вільно пояснює її ознаки, використовує точну лексику (навіть без опори на малюнок), самостійно описує явища, емоційно включається. Її висловлювання логічно побудовані, послідовні, містять узагальнення, порівняння, причинно-наслідкові зв'язки (наприклад: «Восени дерева скидають листя, бо готуються до зими»; «Навесні бурульки тануть, бо стає тепліше»). Дитина виявляє бажання продовжувати розповідь, розширює тему, додає власні спостереження. Такі відповіді свідчать про високий рівень сформованості когнітивно-змістового критерію: дитина не лише розуміє лексичне значення слова, а й активно оперує ним у мовленні, вміє логічно пояснити, навести приклади, виявляє розвинене мислення та мовленнєву ініціативу.

До середнього рівня ми віднесли дошкільників, чиї розповіді були складені за допомогою вихователя та навідних запитань. Дитина правильно називає пору, але пояснення потребують підказок, опис обмежений загальними словами (тепло, холодно, падає сніг, світить сонце). Мовлення менш детальне, словниковий запас недостатньо активний, дитина в основному використовує поширені лексеми, уникає складних або точних позначень явищ природи. Пояснення часто будуються на емоційно-оцінних судженнях («мені подобається, бо красиво», «це весело»), але без розгорнутих причинно-наслідкових зв'язків. Дитина проявляє інтерес до участі в завданні, однак її висловлювання є фрагментарними, потребують стимулювання з боку дорослого. Такий рівень свідчить про сформованість окремих елементів когнітивно-змістового критерію, але недостатню мовленнєву самостійність і точність у доборі слів. Середній рівень розвитку зв'язного мовлення мають 47,8% дошкільників ЕГ та 47,6% КГ.

Низький рівень виявлено в 13,1% дітей ЕГ та 33,4% старших дошкільників КГ. Дитина плутає назви пір року, не може самостійно пояснити характерні ознаки, не розуміє значення багатьох слів або інтерпретує їх неправильно. Лексичний запас вкрай обмежений, у мовленні

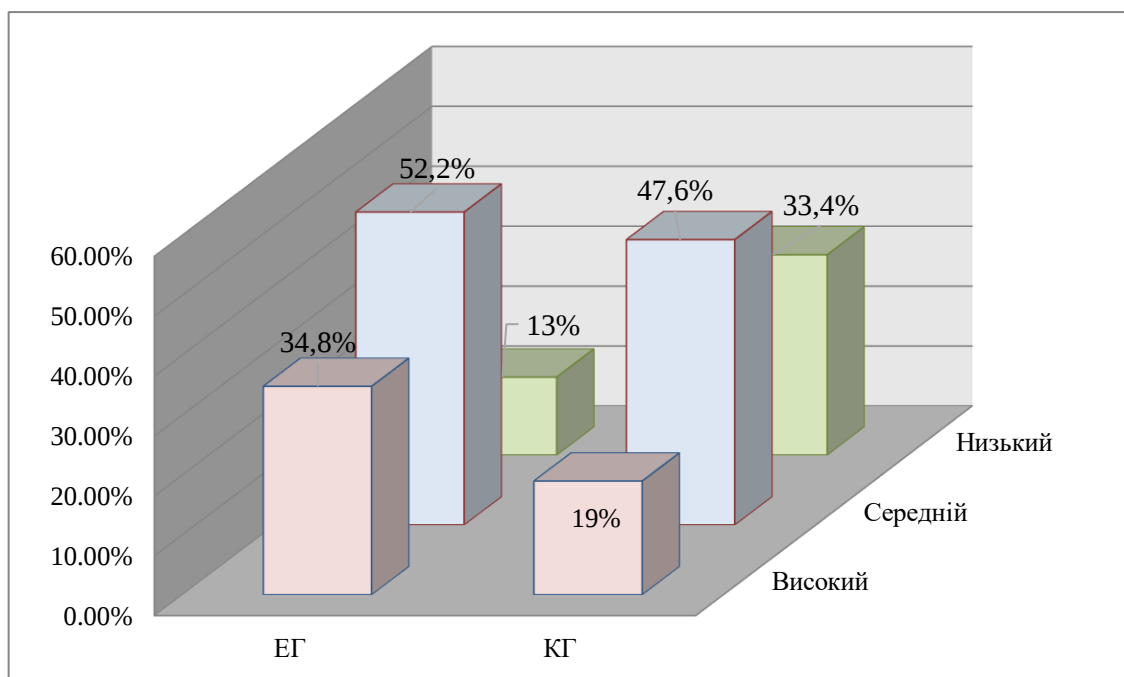
переважають односкладові або загальні відповіді типу: «холодно», «дощ», «не знаю». Висловлювання фрагментарні або зовсім відсутні, дитина часто мовчить або потребує багаторазових стимулів для реагування. Емоційне залучення до завдання слабке або відсутнє, дитина не виявляє бажання говорити чи продовжити спілкування. Такий рівень свідчить про недостатню сформованість когнітивно-змістового критерію, що зумовлено як обмеженим словниковим запасом, так і низьким рівнем розвитку мовленнєвого мислення та зв'язного мовлення загалом.

Для діагностики *експресивно-оцінного критерію* та відповідних показників під час проведення контрольного етапу експериментального дослідження ми визначали рівень сформованості в дітей уміння емоційно насичено переказувати знайомий казковий текст із використанням експресивної лексики, приказок, прислів'їв, а також виявити їхній інтерес до художньо-образного мовлення.. Узагальнені результати виконання даної гри подані у табл. 2.3 та на рис. 2.3.

Таблиця 2.3

**Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку
за експресивно-оцінним критерієм**

	<i>Експериментальна група</i>	<i>Контрольна група</i>
<i>Високий</i>	34,8% 8 д.	19% 4 д.
<i>Середній</i>	52,2% 12 д.	47,6% 10 д.
<i>Низький</i>	13% 3 д.	33,4% 7 д.

Рис.2.3. Рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку за експресивно-оцінним критерієм

Високий рівень розвитку мовлення за експресивно-оцінним критерієм мають 34,8% ЕГ і 19% дітей КГ. Дитина вільно, з емоціями переказує казку, активно використовує експресивну лексику, вставляє прислів'я, інтонаційно забарвлює мовлення. Такі висловлювання характеризуються образністю, емоційною насиченістю, в них простежується вміння передавати настрій персонажів, відтінки почуттів, змінювати темп, силу голосу. Діти творчо підходять до переказу, урізноманітнюють мову за допомогою епітетів, вигуків, звертань, виявляють індивідуальну мовленнєву манеру. Це свідчить про високу мовленнєву компетентність, сформованість емоційно-оцінного ставлення до змісту казки та здатність використовувати мовлення як засіб вираження власних почуттів і вражень. Такий рівень демонструє не лише засвоєння лексичних одиниць, а й активне, осмислене їх використання у зв'язному, виразному мовленні.

Середній рівень показали 52,2% ЕГ і 47,6% вихованців КГ. Дитина переказує логічно, використовує кілька яскравих слів, іноді повторює фрази з казки, однак не завжди включає експресивні вирази. Мовлення достатньо

зв'язне й послідовне, проте емоційна виразність проявляється епізодично – дитина лише зрідка змінює інтонацію, темп мовлення або силу голосу. Експресивна лексика використовується переважно під впливом вихователя або після прикладу. У мовленні можуть з'являтися окремі прислів'я, але зазвичай без глибокого усвідомлення їх значення. Такий рівень свідчить про потенційну здатність до емоційно забарвленого мовлення, проте дитина ще не виявляє мовленнєвої самостійності у доборі художніх засобів та виразів. Переказ загалом точний, але потребує подальшої роботи над збагаченням інтонаційної виразності та активізацією оцінної лексики.

Низький рівень розвитку мовлення за досліджуваним критерієм у 13% досліджуваних ЕГ та 33,4% вихованців КГ. Дитина переказує коротко, переважно загальними словами, емоційних чи образних висловів майже немає. Дитина переказує коротко, використовуючи переважно загальні, нейтральні слова, без експресії. Емоційних або образних висловів майже немає, інтонація монотонна, мовлення позбавлене виразності. Відповіді часто фрагментарні, прості, з обмеженим словниковим запасом. Дитина не проявляє зацікавленості у вираженні власних почуттів чи вражень, рідко використовує прикметники або вигуки, що могли б оживити розповідь. Такі особливості свідчать про недостатній розвиток емоційно-оцінної компоненти мовлення, що потребує систематичної корекційної роботи та стимулювання творчої мовленнєвої активності.

Ми констатували, що проведена робота в експериментальній групі сприяла покращенню показників рівня розвитку словника. У КГ значних якісних змін не спостерігається.

Нижче подаємо порівняльний аналіз та динаміку рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку на констатувальному та на контрольному етапах експерименту (див. табл. 2.4 і 2.5, рис. 2.4).

Таблиця 2.4

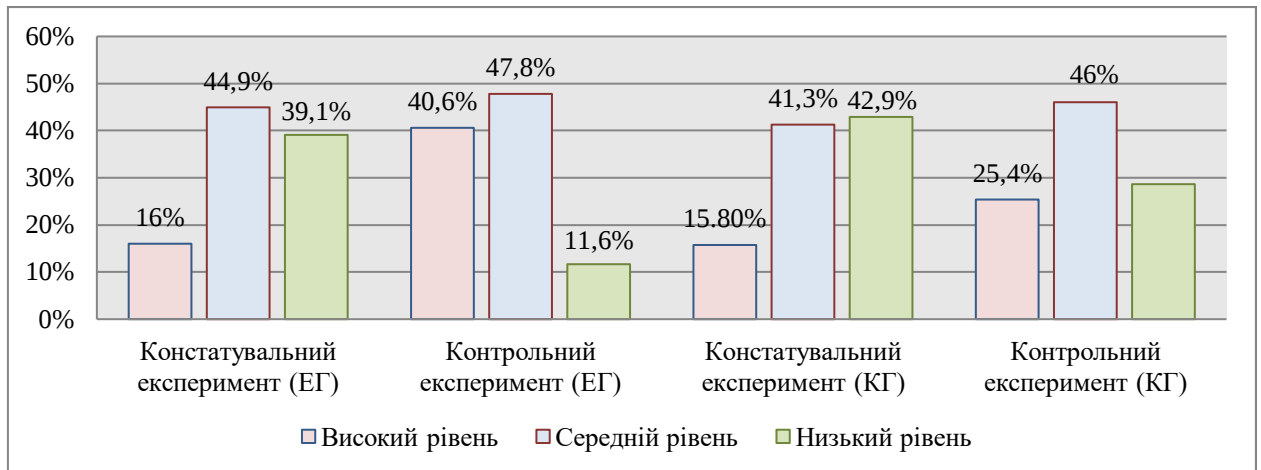
**Динаміка рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку
ЕГ та КГ за всіма критеріями (за результатами контрольного етапу
експерименту)**

№ п/ п	Діагностичні методики	Рівні розвитку словника, % / кількість					
		Високий		Середній		Низький	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Мотиваційний	47,8% 11 д.	38,1% 8 д.	43,5 % 10 д.	42,9% 9 д.	8,7% 2 д.	19% 4 д.
2.	Когнітивно- змістовий	39,1% 9 д.	19% 4 д.	47,9% 11 д.	47,6% 10 д.	13% 3 д.	33,4% 7 д.
3.	Експресивно- оцінний	34,8% 8 д.	19 % 4 д.	52,2% 12 д.	47,6% 10 д.	13% 3 д.	33,4% 7 д.
Середнє значення		40,6%	25,4%	47,8%	46%	11,6%	28,6%
Середнє значення для 44 д.		33%		46,9%		20,1%	

Таблиця 2.5

**Динаміка рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку
ЕГ та КГ**

Групи	<i>Динаміка рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ</i>					
	Високий		Середній		Низький	
	Констатуваль- ний етап	Контрольний етап	Констатуваль- ний етап	Контрольний етап	Констатуваль- ний етап	Контрольний етап
ЕГ	16%	40,6%	44,9%	47,8%	39,1%	11,6%
КГ	15,8%	25,4%	41,3%	46%	42,9%	28,6%

Рис. 2.4. Динаміка рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та КГ

Результати дослідницько-експериментальної роботи засвідчили загальне підвищення в старших дошкільників експериментальної групи рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор. Незначні зрушення ми спостерігаємо і в контрольній групі, оскільки робота з розвитку словника здійснювалась згідно програмових вимог. Позитивна динаміка в розвитку словника дітей старшого дошкільного віку підтверджує висунуту нами гіпотезу щодо ефективності виділених педагогічних умов.

Таким чином, результати проведеного дослідження засвідчили, що розроблена та апробована система педагогічної роботи щодо розвитку словника старших дошкільників є ефективною та результативною. Це підтверджується збільшенням кількості дітей із високим та середнім рівнем мовленнєвого розвитку та суттєвим зменшенням частки дітей із низьким рівнем сформованості словника.

Отримані дані доводять обґрунтованість обраних підходів і підтверджують доцільність і практичну значущість впровадження запропонованих педагогічних умов у сучасну систему дошкільної освіти з метою забезпечення повноцінного мовленнєвого розвитку дітей. Застосування дидактичних ігор у поєднанні з іншими компонентами системи

створює сприятливе середовище для формування активного, багатого, гнучкого словника, що є основою готовності дитини до подальшого навчання.

ВИСНОВКИ

Одним із ключових завдань сучасної дошкільної освіти є забезпечення сприятливих умов для всебічного розвитку мовленнєвих здібностей кожної дитини, формування її як активного, самостійного, ініціативного мовця, здатного вільно, точно й креативно застосовувати мову в різноманітних комунікативних ситуаціях. Важливою складовою цього процесу є постійне вдосконалення педагогічних підходів і пошук ефективних засобів для гармонійного становлення мовленнєвої компетентності старших дошкільників, а також розвитку культури мовлення й спілкування.

Теоретичний аналіз проблеми розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор та аналіз результатів експериментального дослідження дає можливість сформулювати наступні висновки.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що збагачення словника є однією з провідних напрямів мовленнєвого розвитку дитини старшого дошкільного віку. Словниковий запас виступає важливим показником мовленнєвої компетентності та основою для формування зв'язного мовлення, мислення, емоційної і соціальної сфер дитини.

Уточнено поняття «розвиток словника», яке розглядається як цілеспрямований процес активного збагачення, уточнення, систематизації, граматичного упорядкування та активізації лексики в мовленні дитини. Доведено, що дидактична гра є ефективним засобом цього процесу, оскільки поєднує пізнавальну активність, емоційність, інтерес та діяльнісну мотивацію дітей.

Фахівці підкреслюють, що словникова робота займає провідне місце в системі мовленнєвого розвитку дошкільників. Збагачення словника – це тривалий і систематичний процес, який передбачає не лише кількісне нарощування лексичного запасу, а й якісне його наповнення: уточнення значень слів, розрізнення їх змістових відтінків та доречне вживання в

мовленні. У процесі роботи над словом діти не лише засвоюють його семантику, а й опановують уміння добирати відповідні словосполучення, будувати граматично правильні речення, створювати зв'язні висловлювання. Вони вчаться свідомо добирати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, що сприяє змістовності, образності та емоційній виразності їхнього мовлення.

Оволодіння словниковим запасом дитиною сприяє розширенню та уточненню її знань про навколишній світ, формуванню узагальнених уявлень і понять, а також стимулює розвиток мисленнєвих процесів. Обмеженість лексичного ресурсу ускладнює комунікативну діяльність, негативно впливає на інтелектуальний, духовний та емоційний розвиток особистості. Натомість багатий словниковий запас є індикатором сформованості мовленнєвої компетентності та високого рівня розумового розвитку дитини.

Гра виступає дієвим інструментом у розвитку словника, що створює природну мотивацію до мовленнєвої активності, збуджує інтерес, стимулює комунікативну взаємодію та сприяє глибшому засвоєнню лексичних одиниць. У грі діти почуваються вільно, впевнено, що дозволяє навіть менш активним дітям виконувати мовленнєві завдання, які за інших умов могли б викликати труднощі.

З метою дослідження рівнів розвитку словника старших дошкільників засобами дидактичних ігор ми провели експериментальне дослідження, яким було охоплено 23 дитини експериментальної групи «Веселка» та 21 дитина контрольної групи «Дзвіночки» Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад № 1 Вінницької міської ради».

Нами було визначено критерії (мотиваційний, когнітивно-змістовий, експресивно-оцінний), показники та рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку.

У результаті проведеного констатувального етапу експерименту нами виокремлено такі рівні розвитку словника дітей старшого дошкільного віку:

високий рівень діагностовано в ЕГ– 16% респодентів, в КГ – 15,8%; середній рівень виявлено в ЕГ– 44,9% респодентів, в КГ – 41,3%; низький рівень констатовано в ЕГ– 39,1% респодентів, в КГ – 42,9%.

Результати дослідження показали, що в більшості дітей старшого дошкільного віку спостерігається недостатній рівень сформованості словника. Це свідчить про потребу в активному мовленнєвому впливі з боку педагога. Водночас ми переконані, що систематичне, цілеспрямоване та послідовне застосування дидактичних ігор, як під час мовленнєвих занять, так і в повсякденному спілкуванні, сприятиме не лише збагаченню словникового запасу, а й підвищенню мовленнєвої активності, розвитку інтересу до слова та формуванню комунікативної компетентності дошкільників.

На основі теоретичного аналізу науково-методичної літератури нами були визначено та обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють ефективному розвитку словника старших дошкільників засобами дидактичних ігор:

- дотримання педагогічних вимог щодо організації дидактичних ігор у процесі розвитку словника старших дошкільників;
- інтеграція цілеспрямованої словникової роботи в різні види мовленнєвої діяльності;
- узаємодія закладу дошкільної освіти з родинами в роботі з розвитку словника дітей.

Забезпечення визначених педагогічних умов не тільки сприяє підвищенню ефективності роботи, спрямованої на збагачення словника дітей, а й виступає чинником зміцнення взаєморозуміння та співпраці між педагогами й батьками. Такий партнерський підхід створює основу для реалізації цілісного та якісного дошкільного освітнього процесу, в якому родина й заклад освіти діють узгоджено, підтримуючи мовленнєвий розвиток дитини в єдиному виховному просторі.

Метою формувального етапу експерименту було впровадження визначених педагогічних умов і розроблення системи дидактичних ігор, здатної стимулювати активне мовленнєве висловлювання, збагачення лексики в старших дошкільників. Формувальний етап експериментального дослідження реалізовувався в умовах експериментальної групи, у той час як освітній процес у контрольній групі продовжувався за традиційною програмою без впровадження нових методичних підходів.

У межах експериментальної роботи нами було дібрано комплекс дидактичних ігор різних типів (словесні, вербальні, настільно-друковані тощо), які могли ефективно інтегруватися в усі види дитячої діяльності, включаючи заняття, ігрові ситуації та режимні моменти.

Розроблені ігри були орієнтовані на цілеспрямований розвиток словникового запасу дітей. У процесі їх реалізації основний акцент робився на збагаченні та активізації лексики різних частин мови (іменників, дієслів, прикметників), а також на опрацюванні антонімів, багатозначних слів, образних порівнянь, омонімів, фразеологізмів та інших мовних одиниць.

Робота з дітьми старшого дошкільного віку показала, що вони з цікавістю сприймають запропоновані дидактичні ігри. В ігровій формі діти активно засвоювали нову лексику, виявляли мовленнєву ініціативу, із задоволенням виконували завдання, що сприяють розвитку зв'язного мовлення, збагаченню словника та формуванню мовленнєвої компетентності. Такі ігри створювали сприятливе середовище для навчання, викликали позитивні емоції й забезпечували високу мотивацію до мовленнєвої діяльності.

На завершальному етапі дослідницької роботи було проведено контрольний етап експерименту, метою якого було оцінювання ефективності запропонованої системи роботи з розвитку словника дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.

Під час контрольного етапу експериментального дослідження для визначення рівнів розвитку словника дітей старшого дошкільного віку було

застосовано завдання, що відповідали кожному з визначених критеріїв і показників, і були ідентичними тим, які використовувалися на констатувальному етапі. Це дозволило отримати об'єктивні результати щодо рівня розвитку словника дітей у процесі реалізації й апробації запропонованої системи дидактичних ігор.

Під час контрольного етапу експерименту було виявлено позитивні зміни в ЕГ за всіма критеріями й показниками: високий рівень розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку зріс з 16% до 40,6%, середній рівень збільшився з 44,9% до 47,8%, а низький рівень знизився з 39,1% до 11,6%. Своєю чергою в КГ відбулися незначні зміни щодо розвитку мовлення дітей.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що систематичне використання дидактичних ігор як педагогічного засобу, за умови дотримання визначених методичних вимог, є ефективним напрямом розвитку мовлення дошкільників, зокрема збагачення та активізації їхнього словника.

Варто підкреслити, що реалізація педагогічних умов, визначених у дослідженні, сприяє підвищенню мовленнєвої активності дітей, формуванню мовленнєвої та комунікативної компетентностей, а також забезпечує цілісність, природність і результативність мовленнєвого розвитку в контексті сучасної дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєнко-Лемовська Л. В. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в театральній-ігровій діяльності: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2021. 184 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <http://surl.li/qjxo> (дата звернення: 20.10.2022).
3. Бенера В. Є., Маліновська Н. В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 384 с.
4. Березовська Л. І. Розвиток творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2004. 230 с.
5. Березовська. І., Федорова М. Особливості розвитку словника в дошкільному віці. Збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (з міжнародною участю). Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 23-28.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дошкільника від народження до семи років: монографія. К.:Слово, 2004. 376 с.
7. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: [підручник]. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.

8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Мовленнєва робота з дошкільниками: шляхи оптимізації. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. № 3. С. 4-12.
9. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.
10. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку: підручник для студентів педагогічних коледжів (спеціальності 012 Дошкільна освіта). Київ: Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 с.
11. Боритко Н. М., Сергєєв Н. К. Суб'єктність як цілісна характеристика професійного становлення студента. Проблема цілісного розвитку особистості становлення студента як суб'єкта педагогічної взаємодії. Донецьк. 2004. С. 3-9.
12. Боровик Л. О. Технологія наочного моделювання як засіб розвитку комунікативних здібностей дітей дошкільного віку. *Молодий вчений: педагогічні науки*. № 4 (92). 2021. С. 35 -40.
13. Бурова А. Дидактичні ігри: організація та керівництво. *Дошкільне виховання*. 2002. № 7. С. 12–14.
14. Бурова А. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 296 с.
15. Гавриш Н. Розвиток мовлення: розв'язуємо актуальні проблеми. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 3. С. 36-44.
16. Горбунова Н. В. Теорія та методика розвитку словника дітей старшого дошкільного віку: дис. док. пед. наук: 13.00.02. Ялта, 2011. 505 с.
17. Горбунова Н. В. Технології розвитку словника дітей дошкільного віку: навч.-метод. посіб. Ялта: РВВ КГУ, 2010. 46 с.
18. Горбунова Н. В. Художнє слово як засіб розвитку словника дошкільників. *Наука і освіта*. № 10. 2014. С.45-50.
19. Горбунова Н. В. Формування, розуміння та активізація застосування лексики в дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського*

університету. Педагогіка. Вип. XXI. Ч. 1. Івано-Франківськ-Горлівка, 2008. С.101-111.

20. Григоренко Г. Гра дошкільника: теорія і практика. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС», 2007. 196 с.

21. Дем'яненко С. Д. Пропедевтика мовних понять у дітей старшого дошкільного віку: Автореф дис. ... канд. пед. наук. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. О., 2006. 24 с.

22. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В.О. Огнев'юк; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертутіна [та ін.]; наук. ред. Г.В. Беленька; Київ. у-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. у-т ім. Б. Грінченка. 2020. 440 с.

23. Довженко Т. О. Роль ігор та ігрових прийомів в процесі формування лексики дітей з загальним недорозвиненням мовлення III рівня. Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [редкол. : Ю. Д. Бойчук (голов. ред.), Т. Ю. Маркіна, Л. Є. Перетяга]. Харків: ХНПУ, 2020. С. 99-104.

24. Дудова Т. Дидактична гра господиня навчального процесу. *Дошкільне виховання*. 2004. № 7. С. 24-25.

25. Дуткевич Т. В., Приймак С. В. Особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2011. Вип. 7. С. 306-309.

26. Дьяконова В. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку у повсякденні. *Щоквартальний психолого-педагогічний журнал дошкільного навчального закладу № 9 «Ромашка»*. 2014. № 4. С.12-18.

27. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: <https://esu.com.ua/article-54122>.

28. Іщенко Л. В., Кравчук Н. П., Журавко Т. В. Сучасні інновації у навчанні дітей рідної мови. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 5 (45). С. 1156-1169.

29. Іщенко Л. В., Кравчук Н. П., Журавко Т. В. Формування мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку у процесі взаємодії ЗДО та сім'ї. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 1(31). С. 1191-1202.

30. Калмикова Л. О. Збагатити дитяче мовлення допоможуть словосполучення. *Дошкільне виховання*. 2001. №7. С. 12-15.

31. Калмикова Л. О., Харченко Н. В., Дем'яненко С. Д., Порядченко Л. А. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: монографія. Київ: Вид-во «ПП Медведєв», 2007. 304 с.

32. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностично-розвивальний комплекс: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.

33. Кирилович О. Дидактична гра як один із способів збагачення словникового запасу молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 9 (14). С. 126-130.

34. Коваль Т., Комарівська Н., Колеснік К. Український дитячий фольклор (матеріали для вивчення з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку): навчально-методичний посібник. Вінниця: ВДПУ, 2024. 142 с.

35. Колеснік К., Комарівська Н., Стахова І., Присяжнюк Л. Значення спільної діяльності для розвитку мовлення дітей. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 127-138.

36. Колеснік К., Похила С., Карук І., Комарівська Н. Гра як засіб гармонійного розвитку дитини старшого дошкільного й молодшого шкільного віку. *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*. Вінниця. 2025. Вип. 5. Том 1. С. 145-150.

37. Колеснік К. А. Вплив групової діяльності на розвиток мовленнєвої компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Розвиток особистості*

молодшого школяра : сучасні реалії та перспективи : Матеріали III науково-практичної інтернет конференції молодих науковців та студентів / Упорядники: О.І. Кіліченко, Л.І. Хімчук. Випуск 4. Івано-Франківськ, 2017. С. 210-212.

38. Комарівська Н., Колеснік К., Франчук Н., Стахова І. Літературознавчі основи вивчення творів різних жанрів дітьми старшого дошкільного й молодшого шкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 98. С. 26-30.

39. Кривошея Т. М., Колеснік К. А., Карук І. В., Похила С. С. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами художньої картини: інтеграція мовленнєвої та образотворчої діяльностей. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць*. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2024. Вип. 71. С. 82-90.

40. Кудикіна Н. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. 236 с.

41. Кудикіна Н. В. Ретроспективний погляд на формування сучасної моделі ігрової діяльності. *Шлях освіти*. 2013. № 1. С. 43-45.

42. Лапшина І. М., Литовченко В. М. Формування мовної особистості дошкільника. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*. Серія: Педагогіка. Вип. 49. Івано-Франківськ, 2013. С. 189-192.

43. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. С. 550-551.

44. Любчак Л. В., Колеснік К. А. Методика організації ігрової діяльності: практикум. Вінниця: ЦОП «Документ Принт», 2017. 196 с.

45. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від 2 до 7 років «Дитина» / наук. ред. Г. В. Бєленька, О. А. Половіна, І. В. Кондратець;

авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертугіна, К. І. Волинець та ін. Київ: ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.

46. Мисан І. В. Методика збагачення мовлення дітей старшого дошкільного віку фразеологізмами. *Наука і освіта*. № 10. 2014. С.140-144.

47. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови: навчальний посібник / уклад. Л.В. Іщенко. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.

48. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: навчально-методичний посібник / За ред. Г.С. Тарасенко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.

49. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 296 с.

50. Пласкевич І. Особливості розвитку словника дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 49, том 2, 2022. С. 126-13.

51. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Академ-видав», 2006. 456 с.

52. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02. Одеса, 2003. 21 с.

53. Рудківська Н. Л. Технологія формування синтаксичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку в процесі гри. Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Херсон. 2018, С. 76-81.

54. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутий. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2020. 244 с.

55. Тиндюк Н. Т. Педагогічні аспекти розвитку словника дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки: Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. 2014. Вип. 1.45 (106). С. 145-148.

56. Трифонова О. С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.
57. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.
58. Тур Л. В. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. Харків: «Основа», 2016. 160 с.
59. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
60. Фінь Н.М. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. Ніжин: Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2021. 92 с.
61. Хом'як Н. О. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами фольклору. *Актуальні проблеми початкової освіти: теорія і практика*: збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції. 2023. С. 146-148.
62. Чекаліна В. А. Формування мовленнєвої компетентності дошкільників у процесі навчання переказу літературних творів. Стандарти дошкільної освіти: дискурс науки і практики. Київ, 2014. С. 325-331. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4579/1/V_Chekalina_04_14_PI.pdf (дата звернення: 08.12.2020).
63. Шалда Н. Упроваджуємо інновації: як відстежити результативність? *Дошкільне виховання*. 2019. № 4. С. 21-25.
64. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор, 2004. 640 с.
65. Шиліна Н.Є. Формування мовленнєво-комунікативної готовності дітей 5 років до навчання у школі. *Наука і освіта*. 2002. №6. С. 143- 147.

66. Швець Т.А. Організація мовленнєво-ігрової діяльності здобувачів дошкільної освіти в контексті розвитку мовлення особистості дитини. *Педагогічні науки*. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4511/3983> (дата звернення: 13.08.2025).

67. Швець Т.А. Формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: наук.-метод. посіб. Херсон: Айлант, 2016. 124 с.

68. Шульга О. Психолого-педагогічний супровід мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Мова – кордон національної безпеки*. 2025. С. 166-174.

69. Яворська С., Романюк С. Системний підхід до розвитку зв'язного мовлення дітей у закладах дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 7 (91). С. 141-152.

70. Ягупов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник. Київ: Либідь, 2003. 560 с.

71. Яцук В.А. Формування мовленнєвої компетенції дітей дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 3 (55). С.57-61.

72. Я у Світі: програма розвитку дитини від народження до шести років / О. Л. Кононко та ін. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488с.

73. Kolesnik K., Komarivska N. Children's speech development in the process of collective creative activity. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices: Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference (March 31 - April 1, 2022)* / Gen. Edit.

74. Shykyrynska O., Pakhalchuk N., Kolesnik K., Kryvosheya T., Karuk I. Preparing students to use virtual travel to develop preschoolers' cognitive interest. *Environment. Technology. Resources. Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference*. Volume 3. 2025. p. 311-317.

ДОДАТКИ

Додаток А

Апробація основних положень дослідження

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти
імені Валентини Волошиної
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра початкової освіти
Кафедра української літератури

**«УКРАЇНЬСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА :
ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

Випуск 7

Вінниця – 2025

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти
імені Валентини Волошиної
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра початкової освіти
Кафедра української літератури

**«УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА :
ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

ВИПУСК 7

ВІННИЦЯ – 2025

ЗМІСТ

Розділ I. ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

<i>Борщевська Олена.</i> Художня інтерпретація образу князя Єремії Вишневецького в однойменному романі Івана Нечуя-Левицького.....	6
<i>Гулько Ірина.</i> Художній світ пригодницько-детективної повісті «Полювання на золотий кубок» Андрія Кокотюхи.....	11
<i>Лобода Валентина.</i> Феномен дитинства у повісті «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» Марини Павленко.....	16

Розділ II. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ДІТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

<i>Будикіна Богдана.</i> Трансформації та новації в сучасній українській дитячій книжковій графіці та ілюстрації	22
<i>Дмитришена Тетяна.</i> Розвиток пізнавального інтересу молодших школярів у процесі вивчення творів В. Нестайка	28
<i>Кашена Альона.</i> Використання дитячої періодики на уроках мовно-літературної галузі	34
<i>Ковальчук Юлія.</i> Використання інтерактивних вправ на уроках української літератури в 9 класі (на прикладі вивчення «Слова о полку Ігоревім»).....	41
<i>Крученко Ірина.</i> Шляхи розвитку комунікативних здібностей учнів на уроках української літератури (на прикладі вивчення повісті-казки «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» Галини Малик).....	47
<i>Микитюк Діана.</i> Роль ілюстрації у формуванні читацького інтересу та загального розвитку дитини	54
<i>Решовська Вікторія.</i> Формування інтересу до музики засобами дитячої літератури	60
<i>Савіцька Катерина.</i> Буктрейлер як засіб підвищення читацької активності	

учнів (на прикладі повісті «Климко» Григора Тютюнника).....	65
<i>Скугорова Сніжана</i> . Роль дитячої книги у формуванні ціннісних орієнтацій у дитини старшого дошкільного віку	71
<i>Сметаняк Юлія</i> . Формування соціокультурної компетентності молодших школярів засобами простих медіатекстів на уроках літературного читання..	75
<i>Стадник Лідія</i> . Стилiстичний експеримент в iлюструваннi корейського фольклору крiзь призму українського художнього мислення	79
<i>Інформація про авторів</i>	86

8. Солодюк Н. В. Лінгводидактичні засади функціонування інтерактивних методів на уроках української мови з старших класів : дис. канд. пед. наук. Луганськ, 2009. 219 с.
9. Солодюк Н. В. Поняття «інтерактивний метод навчання» як лінгводидактична категорія. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2016. № 1(298). С. 107–114. URL: http://repo.dma.dp.ua/1509/1/Visnuk%20%E2%84%96_1%28298%29_%D0%A7_1_2016-p107-114.pdf (дата звернення: 29.04.2025).
10. Сохач Л. Використання методу буктрейлера як засобу популяризації сучасної дитячої книжки в початкових класах. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2018. С. 112–114.

Сніжана Скугорова

м. Вінниця

(Наук. керівн. – докторка філософії, доц. Колеснік К.А.)

РОЛЬ ДИТЯЧОЇ КНИГИ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті розкрито значення дитячої книжки як важливого засобу формування ціннісних орієнтацій у дітей старшого дошкільного віку. Наголошено на важливості використання художньої літератури для збагачення морального досвіду дитини, розвитку її емоційно-чуттєвої сфери та засвоєння загальнолюдських моральних норм. Окреслено особливості впливу казки, оповідання, байки на становлення уявлень дітей про добро, справедливість, чесність, відповідальність.*

***Ключові слова:** дитяча книжка, ціннісні орієнтації, старший дошкільний вік.*

Abstract. The article reveals the importance of children's books as an important means of forming value orientations in children of senior preschool age. The importance of using fiction to enrich the child's moral experience, develop his emotional and sensory sphere and master universal moral norms is emphasized. The peculiarities of the influence of fairy tales, stories, fables on the formation of children's ideas about goodness, justice, honesty, responsibility are outlined.

Keywords: children's book, value orientations, senior preschool age.

У сучасному українському суспільстві відбувається оновлення системи освіти, що передбачає переосмислення, перегляд і утвердження нових ціннісних орієнтирів. Глибокі зміни охопили й дошкільну ланку освіти, де особливе значення набуває моральне виховання, спрямоване на формування цінностей особистості.

Питання розвитку моральної свідомості дітей, формування морально-етичних цінностей, почуттів і переконань стали предметом досліджень багатьох видатних педагогів, серед яких О. Захаренко, С. Логачевська, О. Савченко, В. Сухомлинський та ін. Теоретичні засади виховання морально-етичних орієнтирів у дітей, визначення їхньої сутності та умов формування розкриті в працях І. Беха, О. Киричука, Н. Комарівської, Г. Костюка, І. Лапшиної, Ю. Приходька, О. Скрипченка та ін.

У сучасному світі, коли засоби масової інформації часто не сприяють, а навпаки – ускладнюють формування об'єктивних уявлень і моральних орієнтирів у молоді, особливого значення набуває книга. Читання виступає джерелом духовного збагачення особистості, а художня дитяча література є потужним інструментом виховання. Її виховний потенціал варто використовувати з урахуванням сучасних соціокультурних викликів. У процесі читання дитина розвивається інтелектуально, морально та естетично, а кожен прочитаний твір відкриває для неї нові знання про світ, життєві ситуації та людські взаємини. Завдяки вдало підібраній тематиці творів і педагогічному супроводу діти мають змогу досягти основні загальнолюдські цінності та норми поведінки, що притаманні культурі рідного краю.

Для втілення цих ідей педагог має не обмежуватися лише традиційними підходами до організації освітнього процесу, а проявляти креативність, ініціативність та будувати навчання так, щоб кожна дитина була активним учасником освітнього процесу та постійно залучалася до спільної діяльності. Ефективними засобами формування морально-етичних цінностей у старших дошкільників є цікаві розповіді, етичні бесіди, читання дитячих творів, заохочення досягнень, зустрічі з цікавими людьми, особистий приклад вихователя, спільна діяльність, участь у спільно корисних справах, благодійні заходи та інші подібні форми роботи.

На нашу думку, дитяча книга є одним із найефективніших засобів формування та розвитку ціннісних орієнтацій у дітей. Вона стимулює пізнавальний інтерес, активізує емоційно-чуттєву сферу дітей, сприяє їхньому залученню до діалогу з текстом і надихає на творче самовираження, ґрунтуючись на прочитаному.

У процесі літературної освіти дітей старшого дошкільного віку особливе значення належить казці, як одному з найрозуміліших і найпоширеніших жанрів художньої літератури. Її привабливість полягає в цікавому сюжеті, елементах загадковості та фантастики. Народні казки, твори українського фольклору, казки народів світу та літературні казки суттєво впливають на становлення особистості дитини.

Великий педагог В. Сухомлинський зазначав: «Казка – це животворне джерело дитячого мислення. Інтелектуальні, моральні та естетичні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, що пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Під впливом почуттів дитина мислить словами. У казкових образах – перший крок до яскравого, живого, конкретного та абстрактного. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем» [4, с. 176].

Казка виступає унікальним способом пізнання навколишнього світу, що дозволяє дитині в доступній та образній формі осмислювати й упорядковувати різноманітні життєві події. Вона навчає основним моральним цінностям –

добру, вірності, справедливості, допомагає дитині досягнути важливості таких понять, як любов, родина, рідна земля. Завдяки своїй емоційній насиченості, казка чинить потужний вплив на внутрішній світ дитини, заряджає позитивними емоціями, що мотивують до активної пізнавальної й творчої діяльності [4].

Оповідання та байки на морально-етичну тематику також відіграють важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій дошкільників. У цих жанрах висвітлюються різноманітні людські риси, особливості поведінки та взаємини як між однолітками, так і дорослими, що діють у звичних для дітей життєвих ситуаціях. Однак самотійно зрозуміти мотиви вчинків героїв дітям часто буває складно. Тому, готуючи дошкільників до сприйняття творів морально-етичного спрямування, важливо провести роботу над значенням лексики, що описує різні емоційні стани людини, її риси характеру та особливості спілкування – це допоможе дітям точніше осмислювати вчинки персонажів і краще розуміти суть порушених у творах моральних питань.

Отже, завдяки читанню дитячих книг, розгляду життєвих ситуацій та моделей поведінки персонажів, діти дошкільного віку поступово збагачують власний життєвий досвід, розширюють уявлення про моральні норми та вчаться жити в гармонії з оточенням. Саме книга виступає ключовим засобом формування морально-етичних цінностей у дітей. Аналізуючи вчинки головного героя та його моральні риси, діти набувають уміння оцінювати поведінку з точки зору етики, що, у свою чергу, сприяє глибокому засвоєнню моральних принципів, важливих упродовж усього життя. Важлива роль у цьому процесі належить як педагогу, так і батькам – їхнє головне завдання полягає в тому, щоб формувати й підтримувати інтерес до книги як до засобу морального, естетичного та духовного розвитку.

Література:

1. Коваль Т., Комарівська Н., Колеснік К. Український дитячий фольклор (матеріали для вивчення з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку): навчально-методичний посібник. Вінниця: ВДПУ, 2024. 142 с.

2. Лапшина І., Колеснік К. Стимулювання у майбутніх педагогів інтересу до дитячої книги й читання. *Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку*: Збірник статей. Упор. Лапшина І.М., Віннічук А.П. Вип. 5. Вінниця: ВДПУ, 2023. С. 7-12.

3. Комарівська Н. Фольклор як засіб морального виховання дошкільників. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій*: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. Вип. 2. С. 166-168.

4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. Київ, 1977. Т.3. 677 с.

Юлія Сметаняк

м. Івано-Франківськ

(Наук. керівн. – канд. пед. наук, доц. Максименко Н.Б.)

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПРОСТИХ МЕДІАТЕКСТІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

***Анотація.** У статті представлено дослідження процесу формування соціокультурної компетентності молодших школярів засобами простих медіатекстів на уроках літературного читання. Визначено поняття «соціокультурна компетентність», схарактеризовано її якісні характеристики, окреслено принципи й методи її формування в освітньому процесі початкової школи. Зазначено, що ефективним засобом формування означеної компетентності виступають прості медіатексти. Запропоновано основні напрями їх послідовного використання на уроках літературного читання.*

***Ключові слова:** соціокультурна компетентність, молодші школярі, прості медіатексти, уроки літературного читання.*

***Abstract.** The article presents a research of the process of forming sociocultural competence of younger schoolchildren using simple media texts in literary reading lessons. The concept of «sociocultural competence» is defined, its qualitative characteristics are characterized, the principles and methods of its formation in the educational process of primary school are outlined. It is noted that simple media texts are an effective means of forming the defined competence. The main directions of their consistent use in literary reading lessons are proposed.*

***Keywords:** sociocultural competence, younger schoolchildren, simple media*

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Кафедра дошкільної освіти

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

IX Міжнародної науково-практичної
Інтернет-конференції
(наукове електронне видання)

Випуск 14

Вінниця 2025

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Кафедра дошкільної освіти

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В КОНТЕКСТІ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**Збірник матеріалів
IX Міжнародної науково-практичної
Інтернет-конференції**
у рамках проєктів Еразмус + Jean Monnet : Module
101085267 — SEEDUE4UA — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
101085524 — EcoEdEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
101085248 — PEGEU — ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH
(наукове електронне видання)

Випуск 14

Вінниця 2025

дітей старшого дошкільного віку	
Корсун Діана. Театралізована діяльність як засіб розвитку емоційної компетентності дітей старшого дошкільного віку	69
Кравець Діана. Формування основ національно-патріотичного виховання в дітей дошкільного віку	72
Кривошея Тетяна, Безношук Ірина. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за допомогою прийомів фантазування Джанні Родарі.....	76
Маховська Марія. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії ЗДО і сім'ї	80
Містюк Вікторія. Художньо-естетичне виховання старших дошкільників як психолого-педагогічна проблема	83
Мороз Вікторія. Потенціал рухливих ігор у розвитку стресостійкості дітей старшого дошкільного віку	86
Нікітіна Тетяна. Особливості розвитку мовленнєвої компетентності старших дошкільників	89
Павлюк Вікторія. Напрями виховання емоційно-ціннісного ставлення дітей старшого дошкільного віку до соціальної дійсності	91
Перетига Людмила. Використання штучного інтелекту в освітньому процесі підготовки фахівців дошкільної освіти	94
Підбуцька Надія. Підготовка дітей дошкільного віку до навчання в школі як психолого-педагогічна проблема	100
Сивак Олена. Ігрове розвивальне середовище як засіб розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.....	102
Скуторова Сніжана, Ірина Форманюк. Народна гра як засіб розвитку мовлення дітей дошкільного віку	105
Слюсар Олександра, Пахальчук Натали. Роль фізичної культури у формуванні моральної цінностей дошкільників	109
Трач Тетяна. Формування комунікативної компетентності у дошкільників в процесі ігрової діяльності.....	110
Тарарак Наталія. Творче середовище дошкільного закладу: шлях до самовираження та гармонійного розвитку дитини	114
Толетяк Алла. Формування у дітей старшого дошкільного віку навичок цифрового громадянства як педагогічна проблема	117
Франчук Галина. Педагогічні умови формування гуманістичної спрямованості спілкування старших дошкільників.....	119
Шевченко Надія. Інтеграція мистецьких технологій в освітній процес ЗДО як інструмент особистісного зростання дитини	122
Яшук Лариса. Теоретичні засади розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.....	124

РОЗДІЛ 3. ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНОЇ ОСВІТНЬОЇ СТРАТЕГІЇ.....	128
Бондар Катерина. Формування творчої активності вчителя початкових класів нової української школи	128
Войтас Алла. Розвиток ідей педагогіки партнерства: історико-аналітичний ракурс.....	131
Глійчук Любомира. Творча активність учителя початкових класів як передумова	134

Ігрове розвивальне середовище в сучасних закладах освіти має надзвичайно важливе значення для розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Його вплив є багатограним і охоплює важливі ключові аспекти становлення комунікативної компетентності дитини.

Отже, для дошкільників гра є основною формою діяльності, яка викликає природний інтерес та бажання діяти. Саме в ігровій діяльності виникає нагальна потреба у спілкуванні з однолітками та дорослими. У сучасному закладі освіти ігрове розвивальне середовище є не просто місцем для розваг, а потужним інструментом для інтегрованого розвитку дитини, де мовленнєвий розвиток є одним із ключових аспектів. Створення якісного, різноманітного та стимулюючого ігрового середовища, а також уміле педагогічне керівництво ігровою діяльністю є важливими чинниками успішного розвитку мовлення дітей.

Список використаних джерел

1. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів ВНЗ. Київ : Слово, 2006. 304 с.
2. Бондаренко А. Зв'язне мовлення засобами научного моделювання. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 6. С. 25–33.
3. Логвинчук С. Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників; методичний посібник Харків : Основа, 2013. 191 с.
4. Логвинчук С. Мовленнєва компетенція – засобами гри: ефективний досвід *Дошкільне виховання*. 2016. № 2. С. 11–15.
5. Омеляненко А. Навчання дітей старшого дошкільного віку складати розповіді-роздуми: монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 196 с.

НАРОДНА ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сніжана Скугорова, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»

Ірина Форманюк, здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»

Науковий керівник: К.А. Колеснік, докторка філософії, доцентка

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

EXCURSION AS A MEANS OF SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Snizhana Skuhorova, master's student

Iryna Formaniuk, master's student

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine)

Анонція. У статті розкрито особливості розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення народних ігор на свіжому повітрі. Зроблено дефінітивний аналіз понять «мовлення», «гра». У статті описано народні ігри, які сприятимуть мовленнєвому розвитку дошкільників.

Ключові слова: мовлення, розвиток мовлення, гра, народна гра, діти дошкільного віку.

Abstract The article reveals the features of speech development of children of senior preschool age in the process of conducting folk games in the fresh air. A definitive analysis of the concepts of «speech», «game» is made. The article describes folk games that will contribute to the speech development of preschoolers.

Key words: speech, speech development, game, folk game, preschool children.

Мовлення є основним засобом спілкування, пізнання світу та вираження власних думок. Саме в старшому дошкільному віці спостерігається інтенсивний розвиток мовленнєвих навичок, що має велике значення для подальшого навчання та соціалізації

дитини. Старший дошкільний вік характеризується суттєвим розширенням словникового запасу, удосконаленням граматичної будови мовлення, розвитком зв'язного мовлення та комунікативних навичок.

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку є однією з ключових проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Її важливість обумовлена пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти в Україні на XXI столітті, Законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та Базовим компонентом дошкільної освіти. Ці документи орієнтовані на оновлення дошкільної освіти, зокрема на модернізацію змісту, удосконалення підходів, методів і технологій навчання дітей української мови, а також на формування культури мовлення й розвитку мовленнєвої комунікації.

Проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку є предметом теоретичних і практичних досліджень таких відомих науковців, як А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Кальникова, Г. Кальников, К. Колеснік, Н. Комарівська, А. Король, І. Лапшина, Т. Піроженко та ін. Значний внесок у розвиток теорії гри, як засобу всебічного виховання розвитку дітей унесли Н. Бібік, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Любчак, Т. Поніманська [2; 4; 6; 7] та ін.

Актуальність питання розвитку мовлення дітей відображена в Базовому компоненті дошкільної освіти в межах освітнього напрямку «Мовлення дитини». Розвиток мовлення означає роботу над усіма його складовими: фонетичною, лексичною, граматичною, діалогічною та монологічною, а також над формуванням комунікативних навичок та умінь [1]. Цей документ передбачає засвоєння дошкільниками різних способів комунікації та наголошує на важливості створення педагогічних умов для розвитку мовлення через різноманітні види діяльності, характерні для цього вікового періоду.

Дослідниця Н. Трофайла зазначає, що розвиток мовлення сприяє реалізації таких умов: 1) постійна комунікація з дошкільником, що створює довіру до педагога та бажання взаємодіяти з ним; 2) задоволення потреби дитини в спілкуванні з іншими дітьми різного віку; 3) надання дітям достатньої кількості освітнього матеріалу, іграшок, книг, карток тощо.

Спілкування орієнтоване на задоволення важливої духовної потреби людини – потреби у взаємодії, прагненні пізнати себе та інших, що виявляється через мовленнєві оцінки, судження та висловлювання [2]. Спілкування має мотиви, зміст, засоби та результат, а предметом спілкування є інша дитина, яка одночасно виступає й суб'єктом спілкування. Упродовж дошкільного періоду мовлення виступає провідним засобом комунікації, перебуваючи в системі складних взаємозв'язків з іншими видами діяльності, що зумовлює їхнє формування та подальший розвиток [2].

Гра посідає важливе місце серед засобів розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Вона є однією з провідних форм дитячої діяльності, що використовується дорослими з метою соціалізації, формування навичок спілкування та налагодження взаємодії з предметним світом. У процесі гри відбувається активний розвиток особистості дитини, становлення психічних функцій, які в подальшому визначатимуть успішність навчальної, професійної діяльності та ефективність міжособистісної комунікації.

Вплив педагога на вибір ігрової діяльності дітей проявляється у підтримці їхньої зацікавленості, стимулюванні ігрової ініціативи та заохоченні до усвідомленого осмислення змісту й тематики гри. Гра займає важливе місце в системі розвитку мовлення дошкільників. Завдяки грі освітній процес відбувається природно, дитина без зусиль запам'ятовує нові слова, описує предмети та свої дії, що позитивно впливає на покращення її мовлення.

Гра створює комфортне середовище для мовленнєвого розвитку, оскільки вона спонукає дітей до активного спілкування, використання нових мовних конструкцій. У грі діти навчаються правильно будувати фрази, використовувати граматичні правила та розвивати логічне мислення, що сприяє формуванню чіткої та виразної мовленнєвої навички. Крім того, через гру діти не тільки засвоюють нові слова, а й розвивають творчі здібності, уяву та емоційний інтелект, що є компонентами повноцінного мовленнєвого розвитку.

У дитячих іграх чітко проявляється взаємозв'язок національної культури його народу та мови, а також взаємозв'язок пізнання, спілкування та діяльності дитини, що є основою

мовленнєво-ігрової діяльності. Ігрова, мовленнєва діяльності та спілкування тісно взаємопов'язані між собою, їх комплексне використання дозволяє досягти високого рівня мовленнєвих досягнень [5].

Народна гра є невід'ємною частиною національної культури та засобом передачі мовних традицій. Вона сприяє засвоєнню української мови через природну ігрову діяльність, розвиває здатність до діалогічного та монологічного мовлення, удосконалює звукову культуру мовлення.

Головною особливістю народних ігор є їхній мовний супровід: римовані примовки, лічилки, загадки, заклички, які не лише урівноважують мовленнєвий досвід дитини, а й сприяють його збагаченню. Дошкільники засвоюють мелодику, інтонаційну виразність, темп і ритм мовлення, що позитивно впливає на їхню фонетичну культуру.

З дітьми молодшого дошкільного віку доцільно проводити наступні народні ігри: «Квочка», «Яструб і курчата», «Віночок», «Сірий кіт», «Кіт і миша», «Пов'язи хустину», «Жили у бабусі», «Гуси», «Була в лісі», «Дідусь Макар», «Бабуся», «У сірого вовка», «Гуси, гуси додому», «Вовк і кози», «Сірий вовк».

З дітьми середнього дошкільного віку доцільно проводити наступні народні ігри: «Дрібушечки», «Хитрий пес», «Панас», «Рибка», «У латки», «У залізного ключа», «Лисиця і заць», «Бездомна лисиця», «У зайчика», «Вовк і лисичка».

З дітьми старшого дошкільного віку доцільно проводити наступні народні ігри: «Птахи», «Кози», «Котики», «Піжмурки», «Бобер», «Рак-неборак», «А ми просо сіяли», «Женчик-бренчик», «Бери коня», «Редька», «У гороховій скрині», «У дзона», «У воріт», «Пень», «Мишка», «Чаклуна», «Ріпка», «Чабан», «Відьма», «Бочечка», «Пасти свинку», «Король», «Кіт Опанас».

Наведемо приклад народної гри «Мишка», яку можна використовувати під час організації ігор на свіжому повітрі з дітьми старшого дошкільного віку з метою активізації їх мовленнєвої діяльності.

Мета: учити дітей використовувати прийом перебіжок на коротку дистанцію. Розвивати мовлення, силу, координацію рухів, кмітливість, спритність, швидкість реакції. Виховувати інтерес до традиційних народних ігор, почуття гумору, доброзичливість.

Хід гри: діти вибирають поводиря або «кота», попінивши:

*У зеленому садку,
Сидить котик у халодку.
Латкою чеше вус,
Язичком лиже туз.
Хвостиком круть-верть,
Сіру мишу хоп!*

«Мишки» стають у ряд. За чотири кроки одна від одної. «Кіт» підходить до першої та каже:

- *Мишко, продай місце.*
- *Не продам.*

Після цього «кіт» підходить до наступної дитини й повторює запитання. Почувши у відповідь фразу «Обернись спиною», він відходить на два кроки назад і повертається спиною до «мишок». У цей момент діти, які виконують ролі «мишок» і знаходяться поруч, швидко змінюються місцями. Завдання «кота» – якомога швидше зайняти вільне місце. Той учасник, якому не вдалося цього зробити, переходить у роль «кота».

Народна гра «Редька».

Мета: розвивати окомір, силу, координацію рухів, образне мовлення, фантазію, творчу уяву. Збагачувати словник дітей. Виховувати інтерес до традиційних народних ігор, почуття гумору, естетичні смаки.

Хід гри: спершу треба визначити, кому бути «сусідкою» або «сусідом». Гру розпочинає мо з лічилки:

Раз, два, три, чотири,

*А нас грамоти учили –
Гчитати, і писати,
І по двоє в ряд ставати.
Раз два, три,
Геть іди!*

Дитина, на яку припадає останнє слово, виходить з кола. Решта учасників об'єднуються в пари, орієнтуючись на принцип взаємного вибору. Пари розміщуються одна напроти одної – сідають навпочіпки або, за можливості, стають на коліна. Усі пари шикуються рядами, на невеликій відстані одна від одної, імітуючи порядок, у якому росте редька на грядці. Після цього «сусідка» підходить до першої пари та ініціює діалог.

- *Бабо, дай редьки!*
- *Скотай грядку, то й знайдеши, звідки редька береться.*

«Сусідка» обходить учасників, які зображують «редьку», демонструючи рухи, що імітують процес перекопування грядки. Після цього вона переходить до наступної пари, продовжуючи мовленнєву взаємодію:

- *Бабо, дай редьки!*
- *Посади собі!*

Знову потрібно обійти «редьку» і продемонструвати, як її висаджують. З цим запитанням «сусідка» підходить до інших пар, а вони відповідають їй:

- *Потий собі.*
- *Посатай собі.*
- *Протопи собі.*

«Сусідка» показує, як це робиться, аж поки почує:

- *Вирви собі!*

Та пара, яка це проголошує, міцно тримається за руки, а «сусідка» хапає когось одного попідруки й намагається відтягнути від того, з ким він зчеплений руками. Якщо їй не вдається відірвати, вона продовжує йти зі своїм запитанням. А якщо все ж відірве, вона сідає на це місце, а її замінює той, хто не зміг встояти. Гра триває далі.

Під час народних ігор діти використовують різні засоби виразності, зокрема жести, міміку, рухи, пантоміміку, тембр та силу голосу. Дошкільняти в грі мають можливість застосовувати свої наявні знання й здобувати нові, усвідомлюючи себе активними учасниками.

Отже, народні ігри є важливим засобом розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Вони сприяють збагаченню словникового запасу, удосконаленню звукової культури мовлення, формуванню комунікативних навичок та розвитку зв'язного мовлення. Використання народних ігор у практиці дошкільної освіти забезпечує гармонійний розвиток мовленнєвої компетентності дитини та підготовку її до подальшого навчання.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <http://surl.li/qjxo> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.
3. Гавриш Н. В. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3-8.
4. Колеснік К., Комарівська Н., Карук І., Пахальчук Н. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами театралізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 104-115.
5. Любчак Л.В., Колеснік К.А. Методика організації ігрової діяльності: практикум. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 115 с.

6. Kolesnik K.A. Psychology of interpersonal relationships of preschool age in a team. *Imperatives of civil society development in promoting national competitiveness: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference, Volume I, December 13-14, 2018, Batumi, Georgia: Publishing House «Kalmosani», 2018, p. 229-231.*
7. Король А.В. Формування дистанційно-інтерактивного середовища підтримки батьків дошкільників з особливими мовленнєвими потребами: дис. ... доктора філософії. Київ, 2023. 304 с.

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ

Олександра Слюсар, здобувач ступеня вищої освіти «магістр»

Наталія Пахальчук, кандидат педагогічних наук, доцент Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

THE ROLE OF PHYSICAL CULTURE IN THE FORMATION OF MORAL VALUES OF PRESCHOOLCHILDREN

Oleksandra Slyusar, master's student

Natalia Pakhalchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine)

Анотація. В статті подано аналіз поняття фізичної культури як засобу формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку. Розглянуто взаємозв'язок між фізичною активністю та розвитком моральних якостей, таких як відповідальність, дисциплінованість, чесність, взаємоповага та співпраця. Автор статті зазначає, що систематичне залучення дошкільників до фізичних вправ, рухливих ігор та спортивних занять сприяє не лише зміцненню здоров'я, а й вихованню моральної свідомості. Особлива увага приділена ролі педагога у створенні сприятливого середовища для гармонійного розвитку особистості дитини через фізичну культуру.

Ключові слова: мораль, фізичний підхід, вихованням шляхом фізичної культури

Abstract. The article presents an analysis of the concept of physical culture as a means of forming moral values in preschool children. The relationship between physical activity and the development of moral qualities, such as responsibility, discipline, honesty, mutual respect and cooperation, is considered. The author of the article notes that the systematic involvement of preschoolers in physical exercises, outdoor games and sports contributes not only to improving health, but also to the upbringing of moral consciousness. Special attention is paid to the role of the teacher in creating a favorable environment for the harmonious development of the child's personality through physical culture.

Key words: morality, physical approach, upbringing through physical culture

Формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку є одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти. Особливе місце у цьому процесі займає фізична культура, яка не лише забезпечує гармонійний фізичний розвиток дитини, а й сприяє вихованню відповідальності, чесності, дисциплінованості, взаємоповаги та колективізму [2, с. 24]. Рухова активність є природною потребою дошкільників, тому саме через ігрові форми фізичного виховання можна ефективно формувати у дітей моральні цінності, які в подальшому визначатимуть їхню соціальну поведінку [5, с. 67].

Фізична культура створює умови для розвитку соціальних навичок, адже в процесі виконання вправ, спортивних ігор та естафет діти вчаться співпрацювати, підтримувати однопітків, дотримуватися правил і справедливо оцінювати власні та чужі досягнення [7, с.

Додаток Б

Консультація для батьків**«Як сприяти розвитку словника старшої дитини дошкільного віку»***Шановні батьки!*

Розвиток мовлення вашої дитини – це один із найважливіших чинників її успішної соціалізації та підготовки до навчання у школі. Особливо важливою є робота над збагаченням словника, адже широкий і активний запас слів допомагає дитині краще висловлювати свої думки, розуміти інших та проявляти емоції.

Що таке словник дитини?

Словник – це сукупність слів, які дитина розуміє (пасивний словник) і використовує у своєму мовленні (активний словник). Розвиток словника передбачає не лише запам'ятовування нових слів, а й розуміння їх значення, уміння правильно вживати у реченнях і ситуаціях.

Практичні поради для батьків:*Читання вголос*

Читайте дитині книжки, казки, вірші з яскравими ілюстраціями. Зупиняйтеся на нових словах, пояснюйте їх значення, ставте запитання: «Що це означає?», «Як ти думаєш, чому так?»

Обговорення побаченого та почутого

Після прогулянки, перегляду мультфільму чи відвідування нового місця запитуйте: «Що ти побачив?», «Як би ти це описав?», заохочуйте дитину розповідати детальніше.

Гра в слова

Грайте у словесні ігри: «Знайди зайве», «Хто більше назв предметів назве?», «Відгадай слово за описом». Це розвиває увагу, пам'ять і збагачує словниковий запас.

Використання нових слів у повсякденному житті

Активно вживайте нові слова у розмовах з дитиною, коментуйте свої дії: «Зараз ми будемо готувати смачний обід», «Дивись, яка пухнаста хмарка на небі».

Заохочення до висловлення думок і почуттів

Питайте про враження, емоції: «Як тобі сподобалася казка?», «Що ти відчув, коли...?» Допомагайте знаходити слова для опису почуттів.

Створення мовленнєвого середовища

Облаштуйте вдома куточок із книжками, іграшками, малюнками, які стимулюють мовленнєву активність. Разом складайте невеличкі розповіді про улюблені предмети чи події.

Чого уникати?

Не виправляйте дитину надто суворо – це може зменшити її бажання говорити.

Уникайте надмірного використання технічних засобів (телевізор, планшет), що знижують живе спілкування.

Пам'ятайте!

Розвиток словника – процес поступовий і потребує терпіння, уваги та позитивного ставлення. Ваша підтримка, любов і активна участь у мовленнєвих іграх і розмовах допоможуть дитині впевнено розвивати мовлення і з радістю пізнавати світ.

Порадник для батьків

 “10 простих кроків до багатого словника дитини” **Вік:** старший дошкільний (5–6 років) **Мета:** допомогти дитині легко та природно поповнювати словниковий запас **КРОКІВ ДО УСПІХУ:**

1. **Говоріть щодня.** Пояснюйте свої дії словами: *“Я мию яблуко, бо воно впало на підлогу”*.
2. **Читайте разом.** Обирайте книжки з ілюстраціями, ставте запитання за змістом.
3. **Грайте в уяву.** Запропонуйте: *“Уяви, що ти казковий герой. Як би ти описав свій світ?”*
4. **Досліджуйте природу.** Називайте рослини, явища, тварин і обговорюйте побачене.
5. **Співайте пісеньки й віршики.** Ритм і рима полегшують запам’ятовування.
6. **Підписуйте предмети вдома.** Маленькі наліпки з назвами (шафа, двері, лялька) чудово працюють!

7. **Грайте в “Скажи інакше”.** Синоніми: *“Який ще синонім до слова веселий?”*
8. **Підказуйте, але не заміняйте.** Якщо дитина шукає слово — допоможіть, але не говоріть замість неї.
9. **Створіть “Словничок пригод”.** Записуйте нові слова, які дитина вивчає протягом тижня.
10. **Підтримуйте ініціативу.** Хваліть за цікаві вислови й добрі спроби — це мотивує!

 Пам’ятайте: найбільше значення має не кількість, а якість слова — як воно зрозуміле дитині й використовується нею у повсякденному житті. *Слово — це інструмент мислення. Допоможіть своїй дитині стати справжнім Майстром мовлення!***Пам’ятка для батьків****“Як допомогти дитині збагачувати словник вдома?”**

- Розмовляйте з дитиною про побачене й пережите: **на прогулянці, у магазині, вдома.**
- Називайте предмети, ознаки, дії й запитуйте: *“А як інакше можна сказати?”*
- Читайте книжки та обговорюйте ілюстрації.
- Грайте в описові ігри: *“Що в мене в руці?”*, *“Вгадай за описом”*.
- Слухайте казки — вони містять багатий художній словник.
- Уникайте “сюсюкання” — говоріть чітко, правильно.

 Пам’ятайте: кожне нове слово — це крок до впевненого мовлення вашої дитини!

Додаток Г

Мовний квест «Любимо мову рідну»

Мета: Поглиблювати знання дітей про красу та силу української мови. Формувати розуміння того, що українська мова – наш скарб, без якого не може існувати ні народ, ні Україна як держава. Продовжувати вчити дітей висловлювати свою думку, вміння добирати слова прикметники, які характеризують українську мову за допомогою асоціацій. Розвивати зв'язне мовлення, пам'ять, образне мислення. Виховувати в дітей патріотичні почуття, любов до української мови.

Матеріали: картки з видатними місцями нашої Батьківщини, картки-пазли з (мова наша зброя), картки до гри «Промовчи й покажи».

Хід квесту:

– Ну ж бо привітаємось!

Ну ж бо посміхнемось!

Ну ж бо в очі глянемо,

І нам тепліше стане.

– Пропоную сьогодні нашу зустріч розпочати з побажань.

Доброго ранку, Софійко, бажаю тобі веселого дня!

Доброго ранку, Сергійко, я дуже рада бачити тебе!

(діти по черзі вітають та бажають один одному, гарного, щасливого, успішного дня)

– Діти, для того, щоб дізнатися багато цікавого, сьогодні я вам пропоную виконати різні завдання, за які ви будете отримувати картки, а в кінці ми з вами дізнаємося що за зброя є в українців.

Отже, не гаємо часу, вперед!

Вихователь: Погляньте, які цікаві малюнки. Що вам знайоме? А з чим вам пов'язані малюнки? Про що, дивлячись на них, ми можемо подумати? Так, про Україну. Ці малюнки характеризують ті сумні події, що в нас зараз відбуваються. Але можна не хвилюватися, тому що, наші відважні, мужні,

сильні, вільні захисники та захисниці обов'язково здобудуть перемогу для нас усіх. Адже ми з вами українці, вільні та незалежні.

Станція 1. Гра «Асоціації»

Вихователь: Прислухаймося: зранку й до вечора навколо нас звучить мова. Ось у сусідній кімнаті з кимось розмовляє мама, чути голос диктора по радіо чи телебаченню, з вулиці ледь чутні голоси людей. Там пташки виспівують, дерева про щось шепочуть. Кожний має свою мову. Ми всі вже звикли, що завдяки мові можемо розуміти один одного.

Вихователь: А тепер припустимо на хвилинку, що мови нашої та й інших мов нема на землі. Якими б ми були? Яка це була б сумна картина, навіть уявити важко. Скрізь було б сумно і тихо.

Вихователь: Діти, а з чим у вас асоціюється наша українська мова?

Погляньте на картинку. Наприклад мені асоціюється наша мова із вишиванкою.

Погляньте на наступне зображення, що ви бачите, назвіть і подумайте, з чим ми можемо порівняти нашу мову. Молодці із солов'єм. Бо вона така ж мелодійна та милозвучна як спів солов'я.

Далі погляньте, що ви бачите? Поміркуйте. Так із барвінком, тому що наша мова така ж витривала.

А на цьому зображені? Так, із колисковою мами, бо вона така ж ніжна.

Станція 2. Дидактична гра «Промовчи та покажи»

Пропоную дітям уявити, що вони не вміють розмовляти, а спілкуються за допомогою малюнків і жестів.

Діти мають вибрати картку та без жодного звуку, рухами й жестами показати й пояснити, що зображено на малюнку. А решта дітей відгадують та називають той предмет, що показую дитина.

Станція 3. Фізкультхвилинка

Станція 4. Мовна гра « Мова яка?»

Вихователь: Діти, це останнє завдання.

Вихователь: За кожне завдання ми отримували картки, давайте їх складемо.

Молодці, спробуйте відгадати , що тут зашифровано? (*Мова наша зброя*)

Вихователь: Так, діти, ми, впоралися з всіма завданнями, тому що наша українська мова то наша зброя!

Українська мова на стільки прекрасна, квітуча, могутня, вона передається з покоління в покоління, нею розмовляють, співають. Діти, любіть свою мову, прославляйте її та ніколи не цурайтесь, в якому б куточку землі ви не були, пам'ятайте свою рідну мову, адже для нас українська мова – це материнська мова, це мова нашого народу, наша гордість, наша сила!

Додаток Д

Лепбуки для розвитку словника старших дошкільників

Стінгазета для збагачення лексики дітей у побутових ситуаціях

ГОВОРИМО ЩОДНЯ!

УДОМА

Мама каже:

- Вмийся, будь ласка!
- Прибери іграшки!
- Йдемо вечеряти!

Слова дня:

мило · рушник · зубна щітка · іграшки · ложка · тарілка

У ДИТСАДКУ

Я кажу:

- Добрий день!
- Можна мені?
- Дякую!
- Будь ласка!

Слова дня:

вихователька · ліжечко · ігри · друзі · книжка · кубики

НА ПРОГУЛЯНЦІ

З друзями:

- Ходімо кататися!
- Дай, будь ласка, м'яч.
- Давай гратися разом!

Слова дня:

гойдалка · м'яч · пісочниця · трава · сонце · повітря

ЧАРІВНІ СЛОВА

- ДЯКУЮ.
- БУДЬ ЛАСКА.
- ВИБАЧ.
- ДОБРИЙ ДЕНЬ.
- НА ДОБРАНІЧ.

Малюй поруч свої улюблені речі й пиши до них слова!

Спробуй кожного дня використовувати нове слово!

Проекти, спрямовані на збагачення словника

СКРИНЯ РОДИННИХ СКАРБІВ

Фотозвіт